'सुविचारमाळा '—पणको ८ मो.

महात्मा कबीर

नां

आध्यात्मिक पदो.

प्रथम खंड.

प्रसिद्ध कर्ता;

वाडीलाल मोतीलाल शाह

अमदावाद.

પ્રથમાવૃત્તિ-પ્રત ૧૨૫૦

ન્દ્રિયોની શક્તિ

તો હું જ ડરી જાઉં; 'હલકા'
ના બરાબર થાય. (આંખ વગેરે
ામને (સ્થૂલ આંખોથી) મેં કદી
વાત શું જાણું ?

' કહેવાયછે—તે લખી શકાય તેમ નથી;
લખી શકાય. અને ઘટમાં લખાયલા તે 'અલખ'ને
જેવા ઘટમાં અંધારું હોય એટલા માટે) દીવાની
ામાં બત્તી (દીવેટ), તેલ કે જ્યોત કાંઇ હોય નહિ.
नसमाचार ઘટના ભોંયરામાં અલખને વાંચી શકે એવા કોઈ
નહિ !

મહાત્મા કબીરનાં આધ્યાત્મિક પદો.

(૧) પરમેશ્વરની વાતો.

૧

ધરતીકા કાગજ કરૂં, કલમ કરૂં બનરાય;
સાત સમુદર સ્યાહી કરૂં, હરિગુન લિખા ન જાય. ૧

ભારી કહૂં તો મૈં ડરૂં, હલકા કહૂં તો જીઠ;
મૈં કયા જાનૂં રામકો? નૈનાં કબહૂ ન દીઠ. ૨

ઐસા કોઈ ના મિલા, ઘટમેં અલખ લખાય;
બિન બાતી બિન તેલ બિન જલતી જોત દિખાય. ૩

---

(૧) એકંદર ધરતીને કાગળ રૂપે વાપરૂં અને એકંદર 'વનરાય' અથવા અઢાર ભાર વનસ્પતિની કલમ બનાવું તથા સાત સમુદ્રના પાણીને શાહી તરીકે વાપરૂં—એટલો બધો પ્રયાસ કરૂં તો પણ (ઇન્દ્રિયોની શક્તિથી પર એવા) હરિ—પરમાત્માનો ખ્યાલ આપી શકાય નહિ.

(૨) પરમાત્મા 'ભારે' છે એમ કહું તો હું જ ડરી જાઉં; 'હલકા' છે એમ કહું તો ત્હેમનું ઉપહાસ્ય કરાવવા બરાબર થાય. (આંખ વગેરે ઇન્દ્રિઓની શક્તિથી પર એવા) આત્મારામને (સ્થૂલ આંખોથી) મ્હેં કદી દીઠા જ નથી તો પછી હું રામની વાત શું જાણું ?

(૩) આત્મરામને 'અલખ' કહેવાયછે—તે લખી શકાય તેમ નથી; પણ ઘટમાં—હૃદયમાં તો તે લખી શકાય. અને ઘટમાં લખાયલા તે 'અલખ'ને વાંચવા માટે (ભોંયરા જેવા ઘટમાં અંધારૂં હોય એટલા માટે) દીવાની જરૂર છે, કે જે દીવામાં બત્તી (દીવેટ), તેલ કે જ્યોત કાંઇ હોય નહિ. આવા દીવા વડે ઘટના ભોંયરામાં અલખને વાંચી શકે એવા કોઈ મ્હને મળ્યા નહિ !

દેખા હૈ વો કિસે કહૂં, કહે કૌન પતિયાય?
જૈસે કે તૈસે હરિ, હરખ હરખ ગુન ગાય ૪

સાહબ! તેરી સાહેબી, સબ ઘટ રહી સમાય;
જ્યું મેંદીકે પાતમેં, લાલી લિખી ન જાય. ૫

૨

માલક બીન ખાલી નહીં, સુઇ ધરનકો ઠૌર;
આગે પીછે રામ હૈ, રામ બીના નહીં ઔર. ૧

જ્યૂં નૈનનમેં પૂતલી, યૂં માલક ઘટ માંહ્ય;
ભોલે લોક ન જાનતે, બાહીર ઢૂંઢન જાય. ૨

કસ્તુરી નાભી વિષે, મૃગ ઢૂંઢે બન માંહ્ય;
ઐસે ઘટ ઘટ રામ હૈ, દુનિયાં દેખે નાંહી! ૩

ઘટ બિન કહું ન દેખીયે! રામ રહા ભરપૂર;
જિન જાના તિન પાસ હૈ, દૂર કહા ઉન દૂર. ૪

---

(૪) મ્હેં આત્મારામને જોયા છે એમ ત્હમને કહું તો ત્હમે પૂછશો કે: ત્હારે તે કેવા છે? હું કહેવાની કોશીશ પણ કદાચ કરૂં, પરન્તુ મ્હારી વાત માનશે કોણ! (એ અદ્દભૂત વાતોને લોકો વ્હેમ—ગાંડછા કે ચક્રમપણામાં ખપાવેછે.) માટે ટુંકમાં જ જવાબ આપુંછું કે, "હરિ જેવા છે તેવા છે." એટલુંજ મ્હોઢેથી બોલીને હું મનમાંજ રાજી થઇને ગુણ ગાયાં કરૂંછું.

(૫) મ્હારા આત્મારામ સાહેબની સાહ્યબી કેટલી છે એમ ત્હમે પૂછતા જ ના; એ તો ઘટઘટ (સર્વત્ર) વ્યાપી રહીછે: શું મેંદીનાં પાંદડાંમાં લાલી કોઇ અમુક જગાએ જ રહેલી છે કે?

(૨) ભોળા એટલે અક્કલ વગરના લોકો રામને બહાર ઢૂંઢવા દોડે છે—પણ તે તો જેમ આંખોમાં પૂતળી છે તેવી રીતે ભીતરમાં જ છે.

(૪) હે ભાઇ! તું ઘટ સિવાય બીજી જગાએ રામને શોધતો જ નહિ; કારણકે ત્હાં એટલે ઘટમાં રામ ભરપૂર છે. જે રામને જાણે ત્હેની પાસે જ તે વસે છે; અને જે રામને સ્વર્ગમાં કે બીજી કોઈ દૂરની જગાએ માને છે—અંતરથી વેગળો વસનાર માને છે ત્હેનાથી તે ખરેખર દૂર જ છે એમ સમજજે; અર્થાત્ એવાને આત્મારામનું ભાન જ ન થઇ શકે.

બાહેર ભીતર રામ હૈ, નૈનનકા અભિરામ;
જિત દેખૂં તિત રામ હૈ, રામ બિના નહીં ઠામ. ૫

જ્યૂં પથ્થરમેં આગ હૈ, યૂં ઘટમેં કિરતાર;
જો ચાહો દીદારકો, તો ચકમક હોકે જાર. ૬

પાવક રૂપી રામ હૈ, સબ ઘટ રહા સમાય;
ચિત્ત ચકમક લાગે નહીં, ધૂંવા બહી બહી જાય. ૭

સાંઈ તેરા તુજમેં રહે, જ્યૂં પત્થરમેં આગ;
જોત સ્વરૂપી રામ હૈ, ચિત્ત ચકમક હો લાગ. ૮

---

(૫) હું પ્રથમ કહી ગયો કે રામ તો ભીતરમાં જ છે, તેથી એમ નથી સમજવાનું કે બહાર તો રામ છે જ નહિ. ભીતરમા રામ ‘ભરપૂર’ છે—ત્યહાં ત્હેનાં દર્શન થઇ શકે છે. બાકી, જ્યહાં જ્યહાં ત્હારી દૃષ્ટિ પડે ત્યહાં ત્યહાં રામ જ છે એમ સમજજે. સર્વત્ર રામ જોવાથી—સઘળામાં પરમેશ્વર દૃષ્ટિ રાખવાથી જ વિશ્વદર્શન થાયછે.

(૬) પત્થરમાં અગ્નિ ગુપ્તપણે રહેલો છે, તેમ ઘટમાં ઇશ્વર રહેલા છે. ત્હેનાં દર્શન કરવા ઇચ્છા હોય તો ચકમકની માફક બહારના (ખાખી—સ્થૂલ— ઉદારીક) શરીરને ઠોકરો ખાવા દે; ઠોકરો અને મુસ્કેલીઓ રૂપ ઘર્ષણથી અંદર રહેલા આત્મારામનાં દર્શન થશે. (કેવી સુંદર કલ્પના!)

(૭) રામ પાવક એટલે આગ રૂપે છે (સઘળા પદાર્થોમાં આગ ગુપ્તપણે રહેલી છે. (અગ્નિ અને રામ બન્નેને ‘પાવક’ એટલે ‘પવિત્ર કરનાર’ ગણાય છે.) જો ચિત્તમાં બરાબર રીતે રામના નામની આગ ન સળગે અને ‘ધુંધવાતું’ રાખવામાં આવે અર્થાત્ ઘડીભર રામનું નામ સ્મરી પછી વિષયવિકારમાં રમ્યાં કરે તો એવા માણસના ચિત્તમાં ‘ભડકો’ ન થાય એટલે કે રામ પ્રગટ થાય નહિ, પણ ‘ધુણી—ધુમાડો’ થાય એટલે કે સંકલ્પવિકલ્પ અને ઉદ્વેગ એજ પરિણામ આવે. અર્ધદગ્ધની દશા દયાજનક છે એમ બતાવે છે. મતલબ કે આત્મારામની પવિત્રતાનો ખ્યાલ અહોનિશ નજર સામે રાખીને જ આહાર—વિહાર આદિ ક્રિયા કરવી, કશામાં લુબ્ધ થવું નહિ. ‘આ કામ રામ પોતે કરે ખરા કે?’ એવો વિચાર કરીને વર્તવાથી રામમાંજ રમ્યા ગણાશો.

૩

પરદેશે ખોજન ગયાં, ઘર હિરાકી ખાંન;
કાચ-મનિ ના પારખે, કયૂં હરિકો પહચાન ? ૧

મૈં જાનૂં હરિ દૂર હૈ, હરિ હરદાકે માંહ્ય,
આડી-ટેડી કપટકી, તાસે દીસત નાંહી. ૨

જાકો આડા અંતરા, તાકો દીસે ન કોય;
જાન બૂઝ જડ હો રહે, બલ તજ નિર્બલ હોય. ૩

ભટક મુઆ ભેદુ બિના, કૌન બતાવે ધામ ?
ચલતે ચલતે જુગ ગયો, પાવ કોસ પર ગામ ! ४

---

(૧) સાચા હીરાની ખાણુ તો પોતાનાજ ઘરમાં છે, છતાં જે અમુક પરદેશમાં હીરા શોધવા જાયછે, જેને કાચ અને મણીનું પારખું નથી તેવા માણુસ હરિને શું પીછાનવાના હતા ?

(૨) પ્રથમ હું અજ્ઞાન હતો તેથી જાણુતો હતો કે હરિ કોઇ દૂરની જગાએ બેસી રહ્યા હશે; પણુ હવે મ્હને પ્રત્યક્ષ ભાન થયું કે હરિ તો હૃદયની અંદર જ છે, આડીઅવળી (ભૂલભૂલામણી વાળી) કપટમયી વર્તણુકથી (તેજસ્ શરીરના—સ્વાર્થમયી ઇચ્છાઓના પડદાથી) હરિ દેખી શકાતા નથી; બાકી છે તો અહીંજ.

(૩) આંખ આડા પડદા રાખીને જ ફરવાનું જેને મન થતું હોય ત્હેને શું દેખાય ? જાણી જોઇને—પોતાની રાજીખુશીથી જ જે ‘જડ’ રહેવા ઇચ્છે અર્થાત્ જડભાવમાં જ મચ્યો રહે તે માણુસને આત્માનું અગાધ બલ (છતું પાસે છતાં) છે નહિ એવું ભાસે એમાં કોનો દોષ ? આત્મભાવ ભૂલી જડભાવમાં જ રહેનાર માણુસ આત્મબલના વારસાનો હક્ક જાણીજોઇને જ ગુમાવે છે.

(૪) અરેરે ! આજ સુધી માત્ર એક ભેદુ જાણુકાર પુરૂષ અથવા ‘ભોમીઆ’ અથવા ‘ગુરૂ’ વગર હું નકામો જ ભટકી મુઓ ! મ્હને કોણુ ‘ધામ’ (goal) બતાવે ? ચાલતાં ચાલતાં અનેક યુગ વીતી ગયા છતાં ‘ધામ’—લક્ષ્ય સ્થળ—રામધામ-મોક્ષપુરી એની (સ્થૂલ જગાને નામે

બસત કહાં ઢૂંઢે કહાં? કિસ બિધ આવે હાથ?
કબીર! તબ હી પાઇયે, જબ ભેદૂ લિજે સાથ. ૫

જા કારન હમ ઢૂંઢતે, (ઔર) કરતે આસ-ઉમેદ;
સો તો અંતરગત મિલા, ગુરૂમુખ પાયા ભેદ. ૬

હિરા હરિકા નામ હૈ, હિરદા અંદર દેખ;
બાહેર ભીતર ભરી રહા, ઐસા અગમ અલેખ. ૭

ઓળખાતી) દશાને પ્રાપ્ત કરી શક્યો નહિ. પણ હવે માલૂમ પડેછે કે હું જ્હાંથી નીકળ્યો ત્હાંથી તે 'ધામ' તો ૦ા કોશ જ દૂર હતું! અને હું નકામો જ ભટક્યો! (અરે પા કોશ જેટલું પણ દૂર એ સ્થળ નથી; અનંતા યુગ સુધી ચાલવાથી જેટલો રસ્તો કપાય તે બધા કોશના પ્રમાણમાં ૦ા કોશ એક તદ્દન નિર્માલ્ય ચીજ છે, માટે ૦ા કોશ તો સંજ્ઞાસૂચક શબ્દ છે; બાકી એ ધામ તો એટલું નજીક છે કે સંકલ્પ કરો કે ત્હાં પહોં-ચ્યા જ છો!)

(૬) જેને કારણે એટલે જેને માટે હું ઘરેઘર ભટકતો ફરતો અને અનેક તરેહની આશા અને ઉમેદો કરતો હતો તે તો છેવટે મ્હારા અંતર રૂપી પટારામાં જ પ્રગટ થયા! પણ જ્હારે ગુરૂ મળ્યા ત્હારે જ મ્હેં એમને પીછાન્યા—ત્હારે જ હું ભેદ પામ્યો.

(૭) ત્હારા હૃદયની અંદર જ જોવાની દરકાર કર; તેથી ત્હને હરિ રૂપી સાચો હીરો જડી આવશે. અને એક વાર હૃદયમાં તે પ્રકાશ પ્રકટ થયો એટલે પછી જાણજે કે અંદર તેમજ બહારહરિને જ જોવાશે. બાકી તો હરિ અગમ્ય (અક્કલમાં ન આવે એવું) અને અલેખ (લખ્યું લખાય નહિ—વર્ણવી શકાય નહિ એવું) તત્વ છે. તે માત્ર નિર્મળ વર્તન અને નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ દ્વારાંજ પ્રગટ કરી શકાય; અને એનું ભાન (realization) જ થઈ શકે, બ્યાન ન થઇ શકે; કારણકે ઇન્દ્રિયોથી પર છે.

૪

કબીર ! હદકે જીવકો, હિત કર મુખ ના બોલ;
જો હૃદ લાગા બેહદસે, તાસે અંતર ખોલ. ૧

હદમેં રહે સો 'માનવી', બેહદ રહે સો 'સાધ';
હદ-બેહદ દોનો તજે, તાકા મતા અગાધ ! ૨

હદ છાંડી બેહદ ગયા, અવર કિયા વિશ્રામ;
કબીરા જાસું મિલ રહા, સો કહીયે નિજ કામ. ૩

---

(૧) જેઓ 'હદના જીવ' છે અર્થાત્ હદવાળી—મર્યાદાવાળી એટલે કે પુદ્‌ગલીક ચીજો પર જ જેનો જીવ લાગી રહ્યો છે તેવા મનુષ્ય આગળ, હે કબીર ! હિતબુદ્ધિએ પણ મ્હોડેથી તત્વની વાત તું કહેતો ના. ત્હારૂં અંતર માત્ર તેવા પુરૂષ પાસે જ ખોલજે કે જેમનું હૃદ્ એટલે અંતઃકરણ 'બે—હદ' એટલે હદવગરના—સીમા વગરના—આત્મીક તત્વ પર લાગેલું હોય. (આત્મજ્ઞાનની પુરી ગરજ હોય એવા પાસેજ આવી વાતો કરજે; બીજા પાસે બોલીશ તો નાહક મશ્કરી થશે.)

(૨) સામાન્ય માનવી, સાધુ અને અવધુતની વ્યાખ્યા આપતાં કહે છે કે, હદવાળી—આકારવાળી ચીજોમાં જ જેનું મન લાગેલું છે, જેની બુદ્ધિ હદ વગરની ચીજોમાં જઇ શકતી જ નથી ત્હેને 'માનવી' કહેવો. અને હદ વગરના તત્વ—અમર્યાદ ચેતનમય પોલાણ—પરબ્રહ્મમાં જેનું 'ભાન' (consciousness) જઇ શકેછે (સમાધદ્વારા) તે 'સાધુ' સમજવો; અને અને હદ—બેહદ સર્વના ભેદ વગરનો જે બની જાય એને 'અવધૂ' કહેવો.

(૩) જે જિવાત્મા હદવાળા 'ભુવન' (plane) ને છોડી હદ વગરના ભુવનમાં જાય છે અને ત્હાંજ 'અવર' એટલે બીજું ઘર કરેછે તથા ત્હાં પરબ્રહ્મ સાથે મ્હારી પેઠે ભળી જાય છે તેણે પોતાનું કામ કર્યું સમજવું. એ કામ પોતા માટે પોતે જ કરી શકે; બીજો આપણે માટે તે કામ કરી ન શકે.

હદમેં બૈઠે કથત હૈ, બેહદકી ગમ નાહીં;
બેહદકી ગમ હોયગી, તબ કથનેકો કછુ નાહીં. ૪

૫

દેખન સરીખી બાત હૈ, કહન સરીખી નાહીં;
ઐસા અદ્દ્ભૂત સમઝકે, સમઝ રહે મન માંહી ! ૧

બિન ધરતીકા ગામ હૈ, બિન પંથકા દેશ;
બિન પિંડકા પુરૂષ હૈ, કહે કબીર ઉપદેશ. ૨

કબીર ચલકર જાય વહાં, પૂછ લિયા એક નામ;
ચલતા ચલતા તહાં ગયા, ગામ નામ નહીં ઠામ ! ૩

---

(૪) સ્થૂલ સૃષ્ટિમાં જીવનારો માણસ હદ વગરના તત્વની—પરબ્રહ્મની—પરમેશ્વરની ગમ ન હોવા છતાં બેઠાંબેઠાં ટાઢા પહોરના તડાકા મારેછે કે ઇશ્વર આવા હોય, તેવા હોય, વગેરે. જ્યારે તેજ માણસને 'બેહદ' ની ગમ પડશે ત્યારે તે કાંઇ બોલશેજ નહિ, તે તો મનમાં જ સમાઇ જશે. એ દશાવાળો બોલે શું અને જતું કરે શું ?

(૧) ચેતનનાં—પરમાત્માનાં **દર્શન** કરવાં એ તો **'દેખવા'**ની વાત છે—**'કહેવાની'** વાત નથી. **અનુભવ** (Realization) ની વાત છે, **અનુમાન** (conjecture)ની નહિ.

(૨) કોઈ સાધુના દર્શન કરવાને કોઇ ગામ આપણે જઇએ તો તે ગામ, ત્યાં જવાનો રસ્તો અને તે સાધુના શરીરની એંધાણી વગેરે પૂછીને ગમે તેટલે દૂર પણ જઈ શકીએ. પરન્તુ પરમેશ્વરનાં દર્શન માટે નીકળી પડેલા કબીરજી કહે છે કે હું યાત્રાએ તો જાઉંછું પણ એ પરમેશ્વરને કાંઇ શરીર નથી તો પત્તો શી રીતે લાગશે ? વળી જ્યાં તે છે ત્યાં કોઇ જમીન નથી તો પછી રસ્તો કે સડક તો ક્યાંથી જ હોય !?

(૩) તેમ છતાં યાત્રાએ નીકળતી વખતે મ્હેં માત્ર ત્હેમનું નામ પૂછી લીધું અને આગળ ને આગળને આગળ ને આગળ ચાલવા જ માંડયું; અર્થાત્ ધ્યાન ધર્યા કર્યું—નામ જપ્યાં કર્યું. તેમ કરતાં કરતાં હું તો એક દિવસ ત્યાં જ જઇ પુગ્યો ! પરન્તુ આશ્ચર્ય—આશ્ચર્ય કે ત્યાં ન મળે કોઇ ગામ, ન મળે કોઇ જમીન, કે ન મળે કોઇ નામ પણ !

કૌતુક દેખા દેહ બિન, રવિ શશી બીન ઉજાસ;
સાહેબ સેવામેં રહે, બેપરવાહી દાસ. ૪

ધરતી ગગન પવન નહીં, નહીં તુંબા નહીં તાર;
તબ હરિકે હરિજન હુતે, કહે કબીર વિચાર. ૫

દેખા એક અગમ ધની,* મહિમા કહી ન જાય;
તેજ-પૂંજ પ્રકટ ધની, મનમેં રહા સમાય. ૬

દિપક દેખા જ્ઞાનકા, પેખા અપરમ દેવ;
ચાર વેદકો ગમ નહીં, તહાં કબીરા સેવ. ૭

બૈકુંઠસે પર બસત હૈ, મેરા સાહેબ સોહે;

જાકે રૂપ ન રેખ હૈ, સો અંતર મિલ્યા મોહે. ૮

'મૈં' થા વહાં તક 'હરિ' નહીં, અબ 'હરિ' હૈ 'મૈં' નાહીં;
સકલ અંધેરા મિટ ગયા, દિપક દેખા માંહી. ૯

---

(૪) હું પરમાત્માની યાત્રાએ નીકળ્યો તે સ્થૂલ શરીરથી નહિ; પણ સૂક્ષ્મ શરીરથીજ. (સ્થૂલ) આંખો વગર જ મ્હેં ત્ય્હાં કૌતક જોયું; તે એ કે ત્ય્હાં જો કે સૂર્ય કે ચંદ્ર તો હતા જ નહિ તો પણ ઉજાસ પુષ્કળ હતો. પછી હું તે પરમેશ્વરની શેવામાં રહ્યો—'સેવા' Service—પરમાર્થ એજ મ્હારો 'ધર્મ' એમ મ્હેં નિશ્ચય કર્યો, તથા આ દાસ 'બેપરવાહી' બન્યો, સુખ—દુઃખની પરવાહ વગરનો થયો.

(૫) જે વખતે પરબ્રહ્મમાંથી સૃષ્ટિનો પરપોટો નીકળ્યો નહતો અર્થાત્ ધરતી-ગગન-પવન-તુંબા-તાર વગેરે કાંઇ ઉદ્ભવ્યું નહતું તે વખતે પણ હરિજન-પરમેશ્વરનો ભક્ત તો હતો જ. અહીં (આત્માના અનાદિ ગુણનું તત્વ સૂચવ્યું છે પણ ત્હેનો ખુલાસો કરવાને એક આખા પુસ્તકની જરૂર પડે.)

* ધણી એટલે માલીક, પરમેશ્વર, સાહેબ, Lord.

(૯) 'મૈં' અથવા 'હું' એવો ભાસ જ્ય્હાં સુધી મ્હારામાં હતો ત્ય્હાં સુધી હરિ મ્હારાથી દૂર હતા; પણ હવે જ્ય્હારે 'હરિ' મ્હારામાં પ્રકટ થયા ત્ય્હારે 'હું' પણું ઉભું રહ્યું નથી. 'હુ' પણું અને 'હરિ' બે એક જગાએ રહી શકે જ નહિ.

ગુન ઇંદ્રિ સેહેજે ગઇ, સદ્‌ગુરૂ ભયે સહાય;
ઘટ્મેં બ્રહ્મ બિરાજીયા, બક બક મરે બલાય ! ૧૦

૬

વિષયરસે લગી પ્રીતડી, તબ હરિ અંતર નાહીં;
જબ હરિ અંતરમેં બસે, વિષયરસ પ્રીત નાહીં; ૧

ભકિત બિગાડી કામીયા, ઇંદ્રિ કેરે સ્વાદ;
જન્મ ગમાયા ખાધમેં, હિરા ખોયા હાથ. ૨

રામ હૈ વહાં કામ નહીં, કામ નહીં વહાં રામ;
દોનો ઇકઠે ક્યું રહે, કામ રામ એક ઠામ? ૩

(૧૦) તમોગુણ, રજોગુણ અને સતગુણ એ ત્રણે ગુણ અને ઇંદ્રીઓ પણ **સ્વાભાવિક રીતે** ચાલી ગઇ; માત્ર સદ્‌ગુરૂ (પરમાત્મ તત્વનો **સાક્ષાત્કાર** કરાવી શકે એવા **અનુભવી** ગુરૂ) ની કૃપા થઇ તેથી આ પરિણામ આપોઆપ—વગર પ્રયત્ને આવ્યું. ઘટમાં બ્રહ્મ પ્રગટ થતાં હવે મ્હારી બલારાત બકબકાટ કરે છે !

(૧) જ્યહાં સુધી ઇન્દ્રિઓના વિષય પર પ્રીત લાગેલી રહે ત્યહાં સુધી અંતરમાં હરિ આવી શકે જ નહિ અર્થાત્ પ્રકટ થઇ શકે જ નહિ. (તેથી ઉલટું) જ્યહારે હરિ કોઇના અંતરમાં પ્રકટ થાય છે ત્યહારે ત્હેનું ચિત્ત ઇન્દ્રિયજન્ય સુખો તરફ ખેંચાવા પામતું નથી.

(૨) કામી એટલે ઇચ્છામાં રચ્યાપચ્યા રહેલ મનુષ્યોએ ઇંદ્રીયજન્ય સુખોના સ્વાદમાં પડીને ભક્તિને ભ્રષ્ટ કરી દીધી છે. (જ્ઞાનયોગમાં અભિમાનનો ડર છે તેમ ભક્તિયોગમાં વિષયની ધાસ્તી રાખવી પડે છે, એ આ વાક્ય ઉપરથી સૂચિત થાય છે.) હિરાને બદલે જેમ કોઇ કાચ ઝ્હેરી આવે તેમ મૂર્ખ માણસો ભક્તિને બરાબર નહિ ઓળખવાથી ભક્તિને બદલે ભળતાજ કોઇ વિષયવિકાર નામના ગુણમાં ફસાઇ પડે છે. જો ખરો હીરો—ખરી ભક્તિ જ શોધી કહાડે તો જન્મ સફળ થઇ જાય.

(૩) એક મ્યાનમાં બે તરવાર રહી શકે નહિ. જે ખોળીઆમાં 'રામ' હોય ત્યહાં 'કામ' અથવા ઇન્દ્રિયજન્ય સુખની ઇચ્છા સમાઇ શકે નહિ; અને જ્યહાં 'કામ' છે ત્યહાં 'રામ' આવવા નવરો નથી !

૭

ચેતન ! ચૌકી બેઠ કર, મનમેં રાખો ધીર;
નિર્ભય હોકે નિઃશંક ભજ, કેવલ કહે કબીર.' ૧

એક પગ ભક્તિમાં અને એક ભાર્યામાં રાખવો પાલવે નહિ. બે સ્ટૂલ વચ્ચે માણુસ જમીન પર પડે છે ! તથાપિ જેમ થોડી વારને માટે એક બકરી અને એક વાઘ બન્નેને એક વાસણુમાંથી દૂધ પીતાં આપણે ('સરકસ'-ના ખેલમાં) જોઇએ છીએ; તેમ જો માણુસ સંસારમાં રહી સંસારનાં કામકાજ મર્યાદામાં રહીને—ન્હેમાં રચ્યાપચ્યા રહ્યા વગર—બજાવે તો ભક્તિને હરકત આવે નહિ. એક પાંજરામાં બકરી અને વાઘ થોડી વાર રહી શકે એ વાત ખરીછે તો પણુ આ શરત યાદ રાખવાની છે કે, તેઓ એવી રીતે રહી શકે તે માટે ત્હેમને અગાઉ લાંબા વખત સુધી તાલીમ આપવી પડી હોય છે. બકરીનું સ્વાભાવિક બ્હીકણુપણું અને વાઘનું સ્વાભાવિક ક્રૂરપણું બન્ને ગુણોને અમુક વખતને માટે અંકુશમાં રાખવાની તાલીમ આપી હોય છે. તેમજ જો કોઇ મનુષ્યને જેટલો વખત તે ઘરસંસાર ચલાવે તેટલો વખત, લુબ્ધતાનો સ્વાભાવિક જેવો થઇ ગયેલો ગુણુ અંકુશમાં રાખવાની તાલીમ અપાય અને તેવી તાલીમ મળ્યા બાદ જો તે સંસારનાં કામકાજમાં પડે તો તે ભક્તિને કશી હરકત ન આવે એવી રીતે વર્તન કરી શકે ખરો. આવાને માટે પણુ એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, બકરી અને વાઘને લાંબા વખત સુધી ભેગા રાખી શકાય નહિ; માત્ર ટુંક વખતના નાટ્યપ્રયોગ માટે જ તેમ (સહીસલામતીથી) કરી શકાય, અને વળી એ ટૂંક પ્રયોગ દરમ્યાન પણુ બન્ને વચ્ચે ચકમક ન ઝરે એ બાબત કાળજી રાખવા માટે ખાસ ચોકીદારો હથીઆર સાથે ઉભા રાખવા પડે છે. વિવેક અને જ્ઞાનના ચોકીદારોને પોતાના તીવ્ર હથીઆરો સાથે ઉભા રાખીને જ રામ—કામને એક પીંજરામાં રાખવાનો ટુંક મુદતનો પ્રયોગ બજવવો જોઇએ, તે સિવાય નહિજ.

(૧) હે ચેતન ! આત્મા નામે રાજા વારેવારે મન રૂપી દરવાજેથી બ્હાર સટકી જાયછે માટે ત્હાં તું ચોકીદાર તરીકે બેસ (વિવેકને બેસાડ) અને પછી મનમાં ધીરજ રાખજે કે નિર્ભય અને નિઃશંકપણે રાજાની મુલાકાત ત્હને થશે.

લેહ લાગી નિર્ભય ભયા, ભરમ ગયા સબ દૂર;
બનમેં બનમેં કહાં ઢૂંઢે, રામ યહાં ભરપૂર. ૨

સબ હી ભૂમિ બનારસી, સબ નિર ગંગા તોય;
જ્ઞાની આતમ રામ હૈ, જો નિર્મળ ઘટ હોય. ૩

'આપા' ખોયે 'હરિ' મિલે, હરિ મિલત સબ જાય;
અકથ કહાંની રામકી, કહે સો કૌન પતિયાય ? ૪

---

(૨) જેને પરમ તત્ત્વમાં લ્હે (એકતાન) લાગે છે તે નિર્ભય બને છે, એના મનમાં (સમર્થના શરણાનો ઉત્સાહક ખ્યાલ અહોનિશ હોવાને લીધે) ભય—ધાસ્તી—દરદ—ગભરાટ—ચિંતા કશાનો પ્રવેશ જ થઇ શકતો નથી. 'પરમતત્વમાં પરિપૂર્ણ શ્રદ્ધા' એ positive ગુણ છે અને દરદ—ચિંતા—ગભરાટ વગેરે negative સ્થિતિઓ છે; એ કારણથી સાયન્સની દૃષ્ટિએ પણ ઉપર કહેલી શ્રદ્ધા માણસને ઘણી ઉપકારી થઇ પડે છે. એવા માણસને મુક્તિ માટે, કે દવા તરીકે વાપરવાની જડીબુટ્ટી માટે—કશા માટે વનમાં ભટકવાનું રહેતું નથી. 'રામ' એટલે આરામ—તનદુરસ્તી—વિજય—નિડર સ્થિતિ—આબાદી તે તો એના ભીતરનાં ભરપૂર હોય છે.

(૩) આ સઘળી ભૂમિ કાશી જેવી પવિત્ર જ છે; સઘળાં પાણી ગંગાજળ બરાબર જ છે; અને જ્ઞાન પામેલો આત્મા એજ પોતે રામ છે,—જો માત્ર 'ઘટ' નિર્મળ હોય તો. એટલે કે નિર્મળ 'ઘડા'માં ગળેલું પાણી સાબરમતીનું હોય કે ગંગાનું હોય એક સરખુંજ નિર્મળ—પવિત્ર ગણાય; જે ગામમાં અધ્યાત્મનો પ્રચાર હોય તે ગામ કાશી જ છે; જે માણસનું મન નિષ્કામ હોય અને જેનામાં જ્ઞાન હોય તે પોતે ઈશ્વર જ છે.

(૪) 'હું પણું' એવો જે ખ્યાલ આજે આપણામાં છે ત્હેને જો વિશ્વ દૃષ્ટિમાં ડુબાવી દઇએ અર્થાત્ હુંપણું ભૂલી જઇએ તો હરિ તરતજ મળી જાય. અને હરિ મળતાં સર્વ ભ્રમણા—મંગજાળ અદૃશ્ય થઇ જાય (એક દીવાથી જેમ સઘળું અંધારૂં અદૃશ્ય થાય છે તેમ) આવી અકથ્ય કહાણી રામની છે ! કોઇને કહીએ તો માને પણ નહિ એવી આ વાત છે.

કબીર જબ એ જગ નહીં, તબ રહા એક ભગવાન;
જીન્ને દેખા નજરસે, સો રહા કૌન મકાન? ૫

હરિજન હરિ તો એક હૈ, જો 'આપા' મિટ જાય;
જા ઘરમેં 'આપા' બસે, સાહેબ કહાં સમાય? ૬

તું તું કરતા તું ભયા, તું માંહે મન સમાય;
તું માહી મન મિલ રહા, અબ મન ફિર ન જાય. ૭

તું તું કરતા તું ભયા, મુજમેં રહી ન 'હૂ';
વારી જાઉં નામ પર, જીત દેખું તિત 'તૂ'. ૮

---

(૫) કબીર કહેછે કે, જ્હારે જગત નથી હોતું એટલે કે જ્હારે આપણા મન રૂપી દુનીઆમાંથી જગત અદ્રશ્ય થાયછે ત્હારે ત્હાં માત્ર ભગવાન બીરાજી રહેછે. મનમાં આખું વિશ્વ સમાતું ત્હેની જગાએ હવે એક પરમેશ્વર જ સમાયો એટલે પરમેશ્વર આખા વિશ્વ જેવડો થયો; આવડા મોટા પરમેશ્વરને લઇને કોઇ એક મકાનમાં રહેવાનું કેમ પાલવે? એક મકાનમાં આવડો મ્હોટો પરમેશ્વર કેમ સમાય? આ એક સુંદર કાવ્ય તરંગ છે—કલ્પના છે. મતલબ એ છે કે જેના મનમાં પરમતત્વનો પ્રકાશ થયો છે ત્હેને ઘરબારમાં મજાહ પડતી જ નથી, એને મન આખું વિશ્વ એ ઘર છે.

(૬) હરિ અને હરિજન, ગુરૂ અને શિષ્ય, આત્મા અને પરમાત્મા એકજ છે, એવો એકતાર થાય તો આનંદ આવે. બાકી જે ઘરમાં હરિજન એકલો વસે (જેના મનમાં 'હુ' ના વિચારોજ—પછી તે ગમે તેવા સારા હોય તો પણ શું) આવે તે ઘરમાં સાહેબ—હરિ સમાય જ કેમ કરી!

(૭) 'તુંહી તુંહી' જપતાં—પરમતત્વનું જ સ્મરણ અને ચિન્તન કરતાં કરતાં એજ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્હેમાં જ મન સમાઇ જાય છે (નદી સમુદ્રમાં જઇ ભળી જાય છે.)

(૮) પરમતત્વનું સ્મરણ કરતાં હવે કબીરમાં 'હું' પણું રહ્યું નથી. જ્હાં નજર પડે છે ત્હાં ત્હાં કબીરજી પરમેશ્વરને જ ભાળે છે, તેથી પરમેશ્વરના નામ પર ઓવારણાં લઇને કહે છે કે આ તે ત્હારો કેવો ચમત્કાર!

રામ કબીરા એક હૈ, કહન-સુનનકે હોય;
દો કર જો કોઇ જાનસી, ગુરૂ મિલા નહીં હોય ! ૯

નામ કબીરા હો રહા, કલજુગમેં પરકાશ;
સબ સંતનકે કારને, નામ ધરાયા દાસ. ૧૦

કબીર કુત્તા રામકા, મોતી નામ ધરાય;
ગલે બિચ દોરી પ્રેમકી, જીત ખેંચે તિત જાય. ૧૧

દાસ કહાવન કઠીન હૈ, મૈં દાસનકો દાસ,
અબ તો ઐસા હો રહૂં, કે પાઉં તલેકી ઘાસ! ૧૨

---

(૯) પોતાનો દાખલો માત્ર આપીને કહે છે કે, રામ અને કબીર એક જ છે, માત્ર કહેવા-સાંભળવામાં બે છે. જે કોઈ હું-તું જૂદા સમજશે ત્હેને જ્ઞાની ગુરૂ મળ્યા જ નથી એમ સમજવું.

(૧૦) આ કલિયુગમાં કબીરનું નામ ગવાઈ રહ્યું છે (અથવા કબીર એવું નામ ધારણ કરીને મ્હેં આ કલિયુગમાં જન્મ લીધો છે) તે માત્ર સંત જનોની ખાતર જ; બાકી હું તો હરિનો દાસ છુ. જે કાંઇ કીર્તિ મળી છે તે મ્હારી નથી, હું તે હરિના ચરણમાં અર્પણ કરૂંછું. હરિનું 'મિશન' બજાવવામાં હરિના જે અનેક હાથો કામ કરી રહ્યા છે ત્હેમાંનો એક હાથ હું છું; હરિના જ્ઞાનતંતુ હુકમ કરે છે અને એમના હાથો તે મુજબ કામ કરે છે; એ પ્રમાણે કામ થતાં જે નફો મળે તે ઉપર હાથનો શો હક્ક છે ભલા ?

(૧૧) આ કબીર તો રામનો કૂતરો છે—ગુલામ છે. કૂતરાના ગળામાં જેમ શેઠ પટ્ટો—દોરી નાખે છે તેમ મ્હારા ગળામાં હરિપ્રેમ રૂપી પટ્ટો બાંધ્યો છે, તેથી મ્હને તે મ્હારો માલીક જ્યહાં ખેંચે ત્યહાં હું જાઉં છું. મ્હારે કરવાનું કશું નથી, મ્હારે માત્ર હરિની આજ્ઞાને અનુસરવાનું છે.

(૧૨) દાસપણું દોહલું છે, ત્હેમાં પણ સઘળા જગતના 'દાસ' બનવું એટલે જગતની સવામાં રોકાવું એ તો સૌથી કઠીન છે; અને ત્હેમાં પણ (કબીર કહે છે કે) હું તો દાસનો પણ દાસ છું; છતાં એટલી નમ્રતાથી સંતોષ નથી મળતો માટે એમ ઇચ્છા થાય છે કે, હવે તો જાણે હરિજનોના ચરણ તળેનું ઘાસ જ બની જાઉં ! (Service—જનસેવાના ખ્યાલની હદ વાળી દીધી છે. 'હું' ને ભૂલી જઇ જગહિતમાં જોડાવાની એટલી તીવ્ર ઉત્કંઠા બતાવી છે કે કોઇ પગતળે કચરે તો પણ ત્હેમાં આનંદ માનવો અને પરમાર્થ કર્યા કરવો.)

૮

જો દેખા સો તીનમેં, ચૌથા મિલે ન કોય;
ચૌથેકો પરગટ કરે, 'હરિજન' કહિએ સોય. ૧

જહાં તક એક ન જાનીયા, બહુ જાને કયા હોય ?
એકે સબ કુછ હોત હૈ, સબસે એક ન હોય. ૨

એક સધે સબ કુછ સધા, સબ સાધે એક જાય;
જો તૂં સિંચે મૂલકો, ફૂલે ફલે અઘાય. ૩

સબ આયે ઇસ એકમેં, ડાર, પાત, ફલ, ફૂલ;
કબીર! પીછે કયા રહા, ગ્રહી પકરા નિજ મૂલ ? ૪

મેરા મુજમેં કછુ નહીં, જો કછુ હૈ સો તેરા;
તેરા તુજકો સોંપતે, કયા લગેગા મેરા ? ૫

---

(૧) જે કાંઇ મનુષ્યો મ્હેં આજ સુધીમાં જોયા છે તે બધા 'ત્રણ'-માંના છે, ચોથા વર્ગનો કોઇ મળ્યોજ નહિ. કોઇ તમસ્‌માં, કોઈ રજસ્‌માં અને કોઇ વારલા સત્વ ગુણમાં છે; પણ એ ત્રણેથી જૂદી એવી તુરિયા અવસ્થાવાળા તો મ્હારી નજરે પડયા જ નહિ. કાળો, લાલ કે ગુલાબી સર્વ કોઇ રંગ જ છે; રંગ વગરની દશામાં કોઇ જોયા નહિ. ચોથી દશા પ્રકટ કરી શકે તે માણસને હરિજન અથવા અધ્યાત્મી—જ્ઞાની કહીએ. હરિજન એટલે હરિના નામની તાળીઓ વગાડનાર કે હરિની માળા ફેરવનારા કે કથા બેસાડનારા નહિ!

(૨) એકને—આત્માને—પરબ્રહ્મને જાણે નહિ ત્હાં સુધી દુનીઆની સઘળી વિદ્યાઓ જાણે તો પણ શું થયું? એકના જ્ઞાનમાં સઘળું જ્ઞાન સમાઇ જાય છે; માટે એક વડે બધું થઈ શકે; બીજી બધી ચીજોનો સરવાળો કરીએ તો પણ તે એક ચીજ ન થાય!

(૩–૪) તે એકને સાધન કરનારને બીજું બધું (વગર પ્રયત્ને) સાધ્ય થઇ જાય છે, અને એ એક વગરની બીજી બધી ચીજો સાધે તો એક તો ઉલટો દૂર જતો રહે! જો તું મૂળને પાણી પાઇશ તો આખું વૃક્ષ ફાલશે અને ફુલશે. ડાળ—પાંદડાં-ફળ—ફુલ વગેરે આપોઆપ આવી મળશે. કબીર કહે છે કે જે સખસ મૂળને જ પકડે છે ત્હેને બીજું કાંઇ રહેતુંજ નથી.

(૨) જીવની વાતો.

૧

બીન બીજકા વૃક્ષ હૈ, બીન ધરતી અંકુર;
બીન પાનીકા રંગ હૈ, તહાં જીવકા મૂલ. ૧

હમ વાસી વો દેશકે, જહાં ગાજ રહા બ્રહ્માન્ડ;
અનહદ બાજા બાજતા, અવિચલ જોત અખંડ. ૨

આયા એકહિ દેશસેં, ઉતરા એકહિ ઘાટ;
બિચમેં દુબધા હો ગઈ, હો ગયે બારેબાટ ! ૩

હમ વાસી વો દેશકે, જહાં જાત વરન કુલ નાહીં;
શબ્દ મિલાવા હો રહા, પર દેહ મિલાવા નાહીં. ૪

---

(૧) જીવનું 'મૂળ' ક્યહાં છે ? જ્યહાં બીજ વગરનું વૃક્ષ છે, જ્યહાં ધરતી વગર અંકુરા ફુટયા છે, જ્યહાં પાણી વગરનો રંગ છે—ત્યહાં—તે જગાએ જીવનું મૂળ છે. જીવનું મૂળ સ્થાન—પરબ્રહ્મ એ રૂપ-રંગ—આકાર વગરનું છે.

(૨) હમે એટલે આ જીવ તો તે દેશના રહેવાશી છીએ કે જ્યહાં 'શબ્દબ્રહ્મ' અથવા Logos અથવા The Word નો નાદ-અવાજ થયાં કરે છે તેથી નિરંતર વગતા વાજા જેવો ખ્યાલ આવે છે અને જ્યહાં અખંડ પ્રકાશ છે.

(૩) તે પરિબ્રહ્મમાંથી જ સઘળા જીવો આવ્યા છે. એકજ 'દેશ'થી આવેલા સઘળા જીવ રૂપી મુસાફરો એકજ 'ઘાટ' પર ઉતર્યા છે (એટલે આ સ્થૂલ દુનિયા રૂપી જગાએ ઉતર્યા છે) પણ અહીં ઉતર્યા પછી 'દુબધા' એટલે મુસ્કેલી-હરકતો આવી પડી (કર્મ રૂપી જાદુગરે અનેક મુસ્કેલીઓમાં નાખ્યા) તેથી બધા છુટાં પડી ગયા.

(૪) હમે (જીવ) તો તે દેશના મૂળવતની છીએ કે જ્યહાં જાત-વર્ણ—કુળ વગેરે તફાવત કાંઈજ નથી. ત્યહાં તો માત્ર 'શબ્દ' થીજ સમ્મેલન

૨

ગેબી આયા ગેબસે, ઔર યહાં લગાઈ એબ;
ઉલટ સમાવે ગેબમેં, તો મિટ જાય સબ એબ. ૧

કબીર ! જાત જાતકા પાહોના, જાત જાતમેં જાય;
સાહેબ જાત અજાત હૈ, સબમેં રહે સમાય ! ૨

એક બુંદ તે સબ કિયા, નર નારિકા નામ;
સો તું અંતર ખોજ લે, સકલ વ્યાપક રામ. ૩

થઇ શકે છે. એક દેહ બીજી દેહની મુલાકાત લે એવું કાંઈ ત્હાં નથી. ('શબ્દ' એ શબ્દમાં પણ ઘણું ગુપ્તજ્ઞાન સમાયલું છે. બોલાયલો ઉચ્ચાર એજ કાંઇ શબ્દ નથી; પણ આ ઉંડા તત્વજ્ઞાનમાં ખાસ અભ્યાસ વગર સમજ પડી શકે નહિ.)

(૧) 'ગેબી' એટલે ગુપ્ત તત્વ યાને આત્મા, ગેબી યાને ગુપ્ત સ્થળથી આવ્યો છે; પણ આંહીં એટલે ઇન્દ્રિયોથી સ્પર્શ થઇ શકે એવી ચીજોથી ભરેલી દુનીઆમાં આવીને તે વટેમાર્ગુએ તે તે ચીજોમાં મોહી પડીને એબ લગાડી છે. પણ હવે જો તે જીવ ઉલટો—પાછો ફરે અને ગેબમાં સમાય તો સઘળી એબ—દુર્ગુણ મટી જાય.

(૨) જેમ એક ટ્રેનથી ઉતરેલા સેંકડો વટેમાર્ગુઓ પોતપોતાની જાતના—પોતપોતાના સગાને ત્હાં જઈ મેમાન બને છે; પણ જે સાધુ હોય છે ત્હેને કાંઇ નાત—જાત કે સગું સંબંધી નહિ હોવાથી તે તો આખા ગામનો મેમાન બને છે; તેમ જૂદા જૂદા આત્માઓ પોતાના વિકાસક્રમ (evolution) માટે અવતાર લેવા આવે છે ત્હારે પૂર્વ કર્માનુસાર જૂદી જૂદી જાત, વર્ણ ને કૂળમાં આવેછે; પણ સાહેબ એટલે પરમાત્મા તો અ—જાત (જાત વગરના અગર જેને જન્મ નથી એવા) હોવાથી તે કોઇના ન થતાં સર્વમાં સમાઈ રહે છે.

(૩) એક બુંદ—એક મૂળમાંથી આ બધું થયું છે અને પછી નર નારી વગેરે નામો પડયાં છે. તે બધામાં સર્વવ્યાપક એવા 'રામ' ને તું 'અંતર' માં શોધી કહાડ.

૩

એક બુંદને સબ કિયા, યે દેહકા બિસ્તાર;
સો તું કયું બિસર ગયા, અંધે મુંઢ ગમાર ? ૧

સબ ઘટ ભીતર રામ હૈ, ઐસા આપસેં જાન;
આપ આપસે બંધીયા, આપે ભયા અજાન. ૨

પાંચ ધાતકા પિંજરા, સો તો અપના નાંહિ;
અપના પિંજર વહાં બસે, અગમ અગોચર માંહિ. ૩

સગા હમારા રામજી, સહોદર હૈ પુની રામ;
ઔર સગા સબ સગમગા, કોઇ ન આવે કામ. ૪

ચલ ગયે સો ના મિલે, કિસકો પૂછું બાત ?
માત પિતા સુત બાંધવા, જૂટા સબ સંગાત. ૫

---

(૧) એક બુંદમાંથી દેહનો બધો વિસ્તાર થયો છે; એ વાત, હે મૂર્ખ ! તું કેમ વિસરી ગયો છે ?

(૨) સર્વ આકારોમાં અને સર્વ ભીતરમાં રામ છે, એ વાત તું ત્હારી મેળે જ જાણી લે. તું પોતે પોતાને બાંધવાનું કામ કરેછે—તું પોતાનું કેદખાનું પોતે જ રચે છે; કારણ કે તું અજ્ઞાનમાં જઇ ફસ્યો છે.

(૩) પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ (ઇથર) એ પાંચ તત્વ—પાંચ મૂળ પદાર્થોનું આ સ્થૂલ શરીર બનેલું છે; પણ તે કાંઇ આપણું (આત્માનું) ખરૂં કે કાદોકદમીનું 'ઘર' નથી. આપણું 'ઘર' તો ત્હાં—તે જગાએ છે કે જે જગા કલ્પનામાં આવી શકતી નથી અને જ્યહાં ઇન્દ્રિયોથી જઇ શકાતું નથી.

(૪) હમારા (આ આત્માના) સગા તો રામ જ છે; પુની એટલે વળી, અમારો સહોદર (સગોભાઇ) પણ રામ જ છે. તે સિવાયના બીજાઓ (સગા હોવનો દાવો કરનારાઓ) નામના જ છે; કશા કામના નથી.

(૫) જેટલાં (સગાં) ગયાં, તે હવે ફરીથી તો મળતાં નથી. (ખરા સગા હોય તે કાંઇ દગો દે નહિ; ત્હેની પ્રિતિ કાયમની હોય.) માટે આ વાત હું કોને પૂછું ? મ્હને તો લાગે છે કે, મા—બાપ—પુત્ર—ભાઇ સર્વ સંઘાત જૂઠા છે.

૪

કયા કિયા હમ આયકે, કયા કરેંગે જાય ?
ઈતકે ભયે ન ઉતકે ભયે, ચલે ગયે મૂલ ગમાય. ૧

કબીર ! યહ તન જાત હે, શકે તો ઠોર લગાય;
કે સેવા કર સંતકી, કે ગોવિંદ ગુન ગાય. ૨

કહાં જાય કહાં ઉપને, કયૂં કરાતા લાડ ?
ન જાનૂં કિસ રૂખ તલે, જાય પડેગે હાડ. ૩

આજ કાલ દીન પંચમેં, જંગલ હોગી બાસ;
ઉપર લોક ફિર જાયગે, ઢોર ચરેંગે ઘાસ. ૪

રામ નામ જાન્યો નહિં, કિયા ન હરિસેં હેત;
તાસે જનુની ભારે મુઇ, પથ્થર પડિયો પેટ. ૫

---

(૧) 'અમે' ('જીવ' ને માટે બહુ વચન શબ્દ વપરાય છે) અહીં આવીને શું ધાડ મારી ! અને હવે અહીંથી જઇશું ત્હાં (જન્માંતરમાં) પણ શું ધાડ મારવાના હતા ? ના અહીંના રહ્યા, ના ત્હાંના લાયક થયા; અમે તો મૂલ મૂડી ગમાવીને જઇએ છીએ (આત્મતત્વ ભૂલીને અને પૂર્વનાં શુભ કર્મ શીલીકે હશે તે ખાઇ જઇને ઉલટું દેવાની રકમો સાથે જન્માન્તરની સફર કરીએ છીએ)

(૨) અરે ઓ કબીર ! જો, જો, ત્હારૂ—દેખાતું શરીર—જેમાં તું બહુ આનંદ માનતો હતો તે તો આ ચાલ્યું—ગયું સમજ; ત્હારાથી બની શકે તો એને સ્થીર રાખ. અને ન બને તો પછી અત્યારથી જ ચેતીને સંતસેવા કે ગોવિંદગુણગાન એમાંથી એક કામ કરી લે.

(૩) આ શરીર અહીંથી ચાલીને કયહાં જશે અને કયહાં ઉપજશે, અરે એનાં હાડકાં કયા ઝાડ તળે જઇ પડશે ત્હેના કોને ખબર છે ? ત્હારે પછી તું એવા શરીરને આટલાં બધાં લાડ શા માટે લડાવે છે ? શું વગડાના ઝાડ તળે દટાવા માટે કે સ્મશાનમાં બળવા માટે ?

(૫) જે કામ માટે આ દેહ ધર્યો હતો તે કામ એટલે કે હરિથી હેત કરવાનું કામ--પરમાત્માથી એકતાર જોડવાનું કામ તો ત્હારાથી બન્યું નહિ; તો પછી એમજ લોકો કહેશે કે ત્હેં જનુનીને ફોગટ ભારે મારી; ત્હારી જગાએ પથ્થર પેટ પડયો હોત તો પણ ઠીક હતું.

૫

રામ બિસાર્યો બાવરા, અચરજ કિનો યેહ;
ધન જોબન ચલ જાયગા, અંત હોયગી ખેહ. ૧

મનુષ્ય જન્મ તોકોં દિયો, ભજવેકો ગોવંદ;
તું અપને કરસે આપકો, કહાં બંધાયે ફંદ ! ૨

મનુષ્ય જન્મ દુરલભ અતિ, મિલે ન બારમબાર;
તરવરસે ફલ ગિર પડા, ફિર ન લાગે ડાર. ૩

કાહે સોવે નિંદભર, જાગી જપ મોરાર;
એક દિન ઐસા સોવના, લંબે પાઉ પસાર ! ૪

કબીર ! કેવલ નામકે, જબ લગ દિવે બાત;
તેલ ઘટા બાતી બુજી, તબ સોવે દિન રાત ! ૫

(૧) હે બાવરા મનુષ્ય ! મ્હને આશ્ચર્ય તો આ વાતનું થાય છે કે ત્હેં રામને વિસાર્યો; પણ તે સિવાયનું તો બધુંએ–ધન–જોબન વગેરે–ચાલ્યું જનારૂં છે, અને અંતે ખાખ થઇ જનાર છે.

(૨) મનુષ્યનો જન્મ ત્હને મળ્યો છે તે ગોવિંદ—પરમાત્માને ભજવા—ધ્યાન ધરવા માટે જ મળ્યો છે. તે છતાં તું પોતાના હાથેજ પોતાને જાળમાં ફસાવેછે એ શું ?

(૩) મનુષ્ય તરીકેનો અવતાર દુર્લભ છે, વારંવાર મળે તેમ નથી. જેમ તરૂ એટલે ઝાડથી ફળ નીચે પડયું તે કાંઇ ફરી ડાળીએ વ્હોંટતું નથી; (તેમ મનુષ્યજન્મ ફરી કદીએ મળશે નહિ એવો અર્થ નથી; પણ ઘણી મુસ્કેલીએ અને લાંબે કાળે મળે તેમ છે, એવી મુસ્કેલીનો ખ્યાલ આપવા માટે ફળનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે.)

(૪) તું ગાઢી નિદ્રામાં કેમ સૂતો છે ? જાગ અને મોરારને યાદ કર. એક દિવસ એવો જરૂર આવશે કે જ્યહારે ત્હને પગ લાંબા કરીને નીરાંતે સૂવાનું મળશે (સ્મશાનમાં !)

(૫) આ કબીર એ તો કેવળ નામ માત્ર છે; અને તે ‘ દીવા ’ એવા નામથી ઓળખાતા પદાર્થ જેવો છે. દીવો અમુક કલાક સુધી

૬

મન તું કૈસા બાવરા, તેરી શુદ્ધ કયું ખોય ?
મોત આયે સિરપેં ખડા, ફસતે બેર ન હોય. ૧

મન અપના સમજાઇ લે, આયા ગાફેલ હોય;
બિન સમજે ઉઠ જાયગા, ફોકટ ફેરા તોય. ૨

મનખા જનમ પાયકે, ભજીયો ન રઘુપતિ રાય;
તેલી કેરા બેલ જયું, ફિર ફિર ફેરા ખાય. ૩

જગ સારા દરિદ્ર ભયા, ધનવંત ભયા ન કોય;
ધનવંત સોહિ જાનીયે, રામ પદારથ હોય. ૪

રામ નામકી લૂટ હય, લૂટ શકે તો લૂટ;
પિછેસે પસ્તાયગો, જબ તન જાયગો છૂટ ૫

કાલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અબ્બ;
અવસર બિતો જાત હ, ફિર કરોગે કબ્બ? ૬

દેખા દઇ, તેલ કે બત્તી બેમાંથી એક પણ પુરૂં થાય કે તુરત, અદૃશ્ય થાય છે; તેમ આ કબીર પણ પૂર્વસંચીત ભોગવાઈ રહ્યા એટલે અદૃશ્ય થવાનો. શ્વાસોશ્વાસ રૂપી તેલ પુરૂં થયું કે કબીરને રાત ને દિવસ સુવાનું જ છે ! (દુનીયાની દૃષ્ટિએ સુવાનું છે; પણ સ્થૂલ સૃષ્ટિની પછીની દુનિયામાં તો જાગવાનું બાકી છે.)

(૧) હે મન ! તું બાવરૂં કેમ રહે છે ? શુદ્ધબુદ્ધ શા માટે ગુમાવે છે ? જો તો ખરૂં કે મોત તો આવીને શિર પર ખડું રહ્યું છે, અને ત્હને એના પંજામાં ફસતાં વાર લાગશે નહિ.

(૩) મનુષ્યજન્મ પામવા છતાં રઘુપતિ–રામ–પરમાત્માને ભજતો નથી તો તું ખરેખર ઘાંચીનો બળદ જ છે; ભલે હવે તું ગોળમટોળ ફર્યા જ કર.

(૩) ક્ષણનો પ્રમાદ ન કરશો.

કાલ કહે મૈં કાલ કરૂં, આગે વિસમી કાલ;
દો કાલકે બિચ કાલ હૈ, શકે તો આજ સંભાલ. ૧

આજ કહે હરિ કાલ ભજું, કાલ કહે ફિર કાલ;
આજ કાલ કરતે રહે, અવસર જાતા ચાલ. ૨

કબીર ! અપને પેહેરે જાગીએ, ના પર રહીએ સોય;
ના જાનું છિન એકમેં, કિસકા પેહેરા હોય ? ૩

દિન ગમાયા જગતમેં, જગત ચલા નહીં સાથ;
પાંવ કુહાડા મારિયા, ગાફેલ અપને હાથ. ૪

કબીર ગુજરી બિખકી, સૌદા લિયા બિકાય;
ખોટી બાંધી ગાંઠરી, અબ કછુ લિયા ન જાય. ૫

---

(૩) હે કબીર ! ત્હારો પેહેરો છે એટલો વખત તો તું જાગ ! સુઇ રહેતો ના. એક ક્ષણમાં ત્હારો પેહેરો જતો રહેશે અને બીજાનો પેહેરો નીમાશે. (પેહેરેદારને પટો વગેરે આપીને અમુક કામ પર બેસાડવામાં આવે છે, તેમ આ જીવને શીવ તરફથી મનુષ્ય દેહી રૂપી પટો પહેરાવીને પરોપકારના કામ માટે નીમ્યો છે. એ વખત દરમ્યાન તેણે ક્ષણ માત્રનો પ્રમાદ કરવો જોઇતો નથી. જો તે પ્રમાદ કરે—અને ચોર લોકો એટલે કે અધર્મી પુરૂષો તે વિભાગમાં ચોરી કરે અર્થાત્ દુઃખ દે તો એને માટે જુમ્મો પહેરેદારને શિર છે. પરમાર્થનાં અનેક કામ દરેક હરિજનને સોંપાયલાં જ પડયાં છે; ત્હેને પ્રમાદ પાલવવો જ જોઇએ નહિ.)

(૫) સાકર, ગોળ અને ખાંડનાં બનાવેલાં જૂદાં જૂદાં પકવાનો જ્હાં મળતાં હોય એવી 'ગુજરી'—બજારમાં ન જતાં ત્હેં તો વિષથી બનેલી અનેક વાનીઓ—પકવાનો જ્હાં વેચાતાં હોય ત્હાં જઇ સોદો કર્યો અર્થાત્ ખરીદી કરી અને વિષની મીઠાઇનો ગાંઠડો બાંધીને તું ચાલ્યો! હવે બીજું કંઇ લેવાય એમ રહ્યું જ નહિ. (પૈસા તો બધા આ માલ લેવામાં વપરાઇ ગયા; હવે પૈસા—શક્તિ— આયુષ્ય શીલીકમાં હોય ત્હારે તું બીજો સારો માલ લઇ શકે ને ?)

(૪) માયાની વાતો.

૧

માયા માથે શિંગડા, લંબા નવ નવ હાથ;
આગે મારે શિંગડા, પિછે મારે લાત. ૧

માયા તરૂવર ત્રિવિધકા, શોક દુઃખ સંતાપ;
શિતલતા સ્વપ્ને નહિં, ફુલ ફીક્કા તન તાપ. ૨

કબીર ! માયા મોહિની, માંગી મિલે ન હાથ;
મન ઉતાર જુઠી કરે, તબ લગ રોવે સાથ. ૩

કબીર ! માયા સાપની, જને તાહિકો ખાય;
ઐસા મિલા ન ગારૂડી, પકડ પિછાડે બાંય. ૪

માયાકા સુખ ચાર દિન, ગ્રહે કહાં ગમાર ?
સુપને પાયો રાજ ધન, જાત ન લાગે વાર. ૫

કરક પડા મેદાનમેં, કુકર મિલે લખ કોટ;
દાવા કર કર લડ મુંવે, અંત ચલે સબ છોડ. ૬

---

(૨) માયા એ ત્રણ ડાળીનું ઝાડ છે, જેનાં નામ શોક, દુઃખ અને સંતાપ એવાં છે. એ ઝાડ તળે રહેનારને શાન્તિ તો સ્વપ્ને પણ મળતી નથી; તેમજ તે વૃક્ષનાં ફળ પણ ફીકાં—માલ વગરનાં છે, તથા શરીરે તાપ પણ પડયા કરે છે (વિશ્રામ મળતો નથી).

(૪) માયા નાગણ છે, અને તે પોતાના બચ્ચાંને જ ખાય છે. એને એવો કોઇ ગારૂડી—જાદુગર મળતો જોઇએ છે કે જે તેણીને હાથ પકડીને બાંય પટકે.

(૬) જગત રૂપી મેદાનમાં ભોજય પદાર્થો રૂપી હાડકાં પડયાં છે, જેને મેળવવા માટે લાખો કરોડો કુતરાં રૂપી ઇન્દ્રિયલોલુપી મનુષ્યો એકઠા થયા છે અને તે હાડકાની માલેકી માટે દાવા—હક્ક કરી લડી મરે છે. પણ અફસોસની વાત છે કે તે હાડકું તો હાડકાના ઠેકાણે રહે છે અને લડનારા અધવચ નાસે છે.

૨

હસ્તી ચઢ કર જો ફીરે, ઉપર ચમર ચઢાય;
લોક કહે સુખ ભોગવે, રહે વો દોઝખ માંય ! ૧
રામહી થોરા જાનકે, દુનિયા આગે દિન;
વહ રંકકો રાજા કહે, માયા કે આધિન. ૨
માયા ઐસી સંખની, સામી મારે શોધ;
આપન તો રીતે રહે, દે ઔરનકો બોધ. ૩
સંસારીસે પ્રીતડી, સરે ન એકો કામ;
દુબધામેં દોનો ગયે, માયા મિલી ન રામ. ૪
માયાકો માયા મિલે, લંબી કરકે પાંખ;
નિર્ગુનકો ચિને નહિં, ફુટી ચારો આંખ. ૫
ગુરૂકો ચેલા બિખ દે, જો ગાંઠી હોય દામ;
પુત પિતાકો મારસી, યહ માયાકા કામ ! ૬
જિસ માયા સંતાં તજી, મુંઢ તાહિ લલચાય;
નર ખાય કર ડારતો, સ્વાન સ્વાદ લે ખાય. ૭

---

(૧) હાથી–ચમ્મર વગેરે સાહ્યબી ભોગવનારને લોકો સુખી કહે છે, પણ તે સખસ અંદરખાને દોઝખ–નરકમાં સડતો હશે ત્હેની કોને ખબર છે?

(૨) હાથી—ચમ્મરવાળા લોકો ખરેખર તો 'રાંક' છે–નિર્ધન છે; છતાં ત્હેમને 'રાજા' કહેનારા કહેછે તેઓ માયાને આધીન હોવાથી તેમ કહે છે. વળી તેમ કહેનારાઓમાં રામ સંબંધી જાણપણું થોડું જ હોય છે, અને દુનિયા આગળ નમી જનારા એટલે કે દુનિયાની રીતે ચાલનારા હોય છે તેથી જ એવું ગેરવાજબી બોલે છે.

(૩) માયા એવી શંખણી છે કે, એને ઓળખવાની શોધ કરનારને તો તે ઉલટી બમણી મારે છે. મતલબ કે માયાને ઓળખવાનો દાવો કરનારા લોકો પોતે તો માયાના ગુલામ તરીકે વર્તે છે અને બીજાને મ્હોટી મ્હોટી વાતોનો ઉપદેશ દે છે.

(૫) માયા પોતાના ભક્તોને લાંબી પાંખો કરી એવી તો મળી જાય છે કે તેથી તે ભક્તની ચારે આંખો (મન, હૈયું અને બે સ્થૂલ આંખો) ફુટી જાય છે, જેથી તે નિર્ગુણ તત્વ જાણી શકતો નથી.

૩

માયા દીપક, નર પતંગ, ભ્રમે ભ્રમી પડંત;
કહે કબીર ગુરૂજ્ઞાનસે, એકાદા ઉબરંત. ૧

કબીર ! માયા પાપિની, લોભે લુભાયા લોગ;
પુરી કાહુ ન ભોગવે, વાંકો એહી વિયોગ. ૨

તૃષ્ના સિંચે ના ઘટે, દિન દિન બઢતે જાય;
જવાસાકા રૂખ જયું, ઘને મેઘ કમલાય. ૩

(૧) માયા રૂપી દીપક છે; નર રૂપી પતંગીયાં ત્હેમાં ભ્રમીત થઇ પડે છે. કોઇ ભાગ્યશાળીને ગુરૂ મલી જાય તો જ્ઞાનબળને લીધે તે માયાથી ઉગરવા પામે છે.

(૨) માયા એવી પાપિણી છે કે તેમાં લુબ્ધ થયેલા લોકો ત્હેને પુરેપુરી કદી ભોગવી શકતા નથી, અને વિયોગનું દુઃખ તો છેવટે સહવુંજ પડે છે. (ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોથી માણુસ કદી તૃપ્ત થતો નથી એટલે ઇચ્છા પુરેપુરી તૃપ્ત થઈ શકતી નથી અને અતૃપ્ત ઇચ્છા સાથે મરવું પડે છે, એટલે વિયોગ થાય છે, તેથી એ માયા રૂપી વેસ્યામાં જીવ રહી જાય છે અને તેથી મરણ પછી પણ ગતિ થતી નથી.)

(૩) તૃષ્ણા એવી ચીજ છે કે ત્હેને તૃપ્ત કરવાના પ્રયાસથી તે ઘટતી નથી, પણ જેમ જેમ ભોજન મળે તેમ તેમ ત્હેની ભૂખ વધતી જાય છે. (તે તળીઆ વગરનો કુવો છે—તળીઆ વગરની કોઠી છે.) ઘણો વરસાદ છતાં જવાસાનું ઝાડ તો સુકાઇ જ જાય છે; પોતા કરતાં બીજાને વધારે સુખ છે એમ જોઇ તે બળ્યાં કરે છે, તેમ માણુસને જેમ જેમ વધારે સ્ત્રીઓ, વધારે ધન કે વધારે સત્તા મળે તેમ તેમ પોતા કરતાં જરા પણ વધારે પ્રમાણુમાં તે ચીજો ભોગવનાર માણુસને જોઇ પોતે બળે છે, અને જાણે કે પોતાને તે ચીજો મળી જ નથી એમ ઝુરે છે. એમ કરતાં કરતાં ભોગ ભોગવવાથી શક્તિ ઘટે તે પહેલાં તો ઝુરણુ અને ઇર્ષા અને લાલસાથી જ શક્તિ ઘટી જાય છે, તેથી મળેલી ચીજને ભોગવવાની પણ તાકાદ રહેતી નથી. ભર્તુહરી ઠીક કહે છે કે: " भोगा न भुक्तं वयमेव भुक्ता."

કામી અમૃત ન ભાવહિ, બિખ્યા લિની શોધ;
જનમ ગમાયા ખાધમેં, ભાવે ત્યું પરમોધ. ૪

એક કનક અરૂ કામની, બિખ્યા ફુલકુ પાય;
દેખત હીંસે બિખ ચઢે, ખાનેસે મર જાય. ૫

સાધે ઇંદ્રિય પ્રબલકુ, જિસસે ઉઠે ઉપાધ;
મન રાજા બહેંકાવતે, પાંચો બડે અસાધ. ૬

(૪) કામી પુરૂષને અમૃત ભાવતું નથી, એને તો વિષ જ શોધી શોધીને ખાવું ગમે છે. આવા ખાધ (નુકસાન) ના ધંધામાં તે આખું આયુષ્ય ગુમાવે છે, અને ભાવતા ખોટા વિષયોમાં પ્રમોદ એટલે હર્ષ માને છે. (ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોમાં જ તેઓ આનંદ માને છે; સદાનો આનંદ—સ્થાયી અને ખરો આનંદ જે આત્મજ્ઞાનમાં છે તે અમૃતનો પદાર્થ ત્હેમને ગમતો નથી.)

(૫) કનક અને કામિની એટલે ધન અને સ્ત્રીમાં લુબ્ધપણું એ બેનાં ફળ તો વિષ જ છે.—અરે એમને દેખતાં જ વિષ ચડે છે તો પછી ખાનારનું મૃત્યુ થાય એમાં તો શક જ શો ?

(૬) પ્રબળ એવી આ પાંચ ઇંદ્રિયો છે ત્હેમને સાધવાથી એટલે ત્હેમની સાધના—ભક્તિ કરવાથી અર્થાત્ ત્હેમને તૃપ્ત કરવાથી ઉપાધિ ઉત્પન્ન થાય છે. ઇન્દ્રિઓના સ્વામી મન રાજાને ફટાડવાથી—મ્હોંઢે ચ્હડાવવાથી એ પાંચે ઇંદ્રિયો અસાધ્ય બની જાય છે અર્થાત્ દવાથી પણ ન શાન્ત થાય એવી એટલે વશ્ય ન થાય એવી બની જાય છે. માટે ઇન્દ્રિઓને સાધવામાં સુખ છે જ નહિ એમ સમજી એમના સ્વામી મન રાજાને ત્હમારા કાબુમાં રાખો—ફટાડશો નહિ.

૪

માયા માયા સબ કો કહે, પિણ લખે નવ કોય;
જો મનસે ના ઉતરે, માયા કહિયે સોય. ૧

માયા છોડન સબ કો કહે, માયા છોડી ન જાય;
છોડનકી જો બાત કરે, તો બહોત તમાચા ખાય! ૨

મન મતે માયા તજી, યું કર નિકસા બહાર;
લાગી રહી જાની નહિં, ભટકી ભયો ખુવાર. ૩

માયા તજી તો કયા ભયા, માન તજા નહિં જાય;
માને બડે મુનિવર ગલે, માન સબનકો ખાય. ૪

---

(૧) દરેક માણુસ માયા—માયા એમ બોલે તો છે; પણ માયાને કોઇ ઓળખતું નથી. અમુક કામ કરવું છોડી દેવા છતાં પણ એ કામ ઉપરથી મનમાંનો રાગ ન ઉતરે ત્હારે માનજો કે એજ માયા છે!

(૨) દરેક માણુસ કહે છે કે હું માયાને છોડીશ; પણ માયા છોડી છુટતી નથી. જેઓ છોડવાની હજી તો વાત જ કરે છે તેઓને વાત કરતામાં જ તમાચા પડવા માંડે છે! અર્થાત્ તેઓ ઉપર એવા બનાવો બન્યા કરે છે કે તેથી તેઓ માયાના પાસમાં વધારે મજબુતાઇથી બંધાતા જાય છે. (કસોટીના પ્રસંગો ઘણા આવે છે.)

(૩) મનના મતથી માયા તજીને એટલે કે (માયા તજી ચૂક્યા છીએ એમ મનમાં માનીને) જેઓ બહાર એટલે સંસાર બહાર નીકળી પડે છે—દિક્ષા લે છે તેઓને ખબર નથી કે માયા તો અંદર જ લાગી રહી છે, અને તમે તો નાહક ભટકી ભટકીને ખુવાર થાઓછો!

(૪) ઘડીભર માની લ્યો કે અમુક માણુસે પાંચ ઇંદ્રિયોનાં સુખો રૂપી માયા છોડી દીધી પણ ખરી; તો પણ તેથી શું થયું? એથીએ જબરો શત્રુ જે 'માન'—અહંકાર તે જીતાય એવો નથી. મ્હોટા મ્હોટા મુનિઓને પણ માન નામનો રાક્ષસ ગળી ગયો છે. સર્વનો ભક્ષ કરનાર એ માન રાક્ષસ બહુ જબરો છે.

માનં હિયે મન હરખિયે, અપમાને તન છીન;
કહે કબીર તબ જાનીએ, માયામેં લૌલીન. ૫

માન તજા તો કયા ભયા, મનકા મતા ન જાય;
સંત બચન માને નહિં, તાકો હરિ ન સોહાય. ૬

માયા છાયા એક હૈ, જાને બિરલા કોય;
ભાગે તાકે પિછે પરે, સનમુખ આગે હોય. ૭

(૫) (એક માણસે પાંચ ઇંદ્રિયોના સુખ રૂપી માયા તજી હોય તો પણ) જો માન મળવાથી ત્હેનું મન હરખાતું હોય અને અપમાન મળવાથી શરીર ક્ષીણ થતું હોય તો, કબીરજી કહે છે કે, ભાઇઓ એને ‘માયા’ થી બચેલો ન જાણશો, પણ માયામાં લવલીન–પુરેપુરો બંધાયલો સમજજો. (માયા અનેક સ્વરૂપ ધારણ કરીને જાળ નાખે છે. એકાંતર ઉપવાસ કર્યા કે જપતપ કર્યા કે મેલાં કપડાં પહેરવાનો પરિસહ સહ્યો તેથી કાંઇ ‘માયા’ના ફંદમાંથી બચ્યા એમ નથી માનવાનું;—એવાને પણ માન ઘણું જ હોય છે—બીજા કરતાં વધારે હોય છે એમ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. માટે તેઓ બીચારા ગમે તેવા મહાત્માપણાના ડોળ કરવા છતાં ખરેખર, માયા નામની વેશ્યાએ ચુસી લઇને પોતાના ગુલામ તરીકે ભોંયરામાં પુરેલા દયાજનક પ્રાણીઓ છે. ભલેને અંધશ્રદ્ધાલુ લોકો ત્હેમને મહાપુરૂષ કહે; પણ કાંઈ પરમાત્માથી ત્હેમનું સૂક્ષ્મ શરીર છૂપું નથી.)

(૬) માની લ્યો કે કોઇએ માન પણ તજ્યું છે; પણ કબીરજી કહે છે કે તેથીએ શું થયું ? એણે બાહારથી માન તજ્યું છે પણ મનમાં રહેલી મહત્તા (મ્હોટાઇ) તો તજી નથી. જ્હાં સુધી **મનમાંથી** ગર્વ છોડે નહિ અને ખરી **દીનતા**—નમ્રતા આવે નહિ ત્હાં સુધી સંત પુરૂષોનાં વચનને માની શકે જ નહિ અને હરિ તો મળી શકે જ ક્યાંથી !

(૭) માયા અને છાયા (પડછાયો) બેની પ્રકૃતિ એક સરખી છે; પણ તે વીરલા પુરૂષોજ જાણે છે. માણસ દોડે છે તો પડછાયો પાછળ પાછળ આવ્યા કરે છે અને ઉભો રહે છે તો પડછાયો આગળ આવેછે.

૫

માયા સમી ન મોહિની, મન સમા નહિં ચોર;
હરિજન સમા ન પારખુ, કોઇ ન દીસે ઓર. ૧

છોડે બિન છૂટે નહિં, છોડનહારા રામ;
જીવ જતન બહોતહિ કરે, સરે ન એકો કામ. ૨

કબીર ! માયા મોહિની, જૈસી મિઠી ખાંડ;
સદ્‌ગુરૂકી કીરપા ભઇ, નહિંતર કરતી ન ભાંડ ! ૩

જે માણસ માયાથી ડરીને દોડવા માંડે છે (એટલે સંસાર છોડવા માગે છે) ત્હેમની પાછળ માયા એવડા જોરથી લાગે છે. પણ જેઓ બહાદૂર પુરૂષની પેઠે માયાના સ્હામા થાય છે ત્હેની આગળ (સનમુખ) માયા હાથ જોડીને ઉભી રહે છે. (ભૂખથી બ્હીનારને ભૂત જલદી વળગી પડે છે; પણ બહાદૂર પુરૂષો ભૂતની ચોટલી કાપી લઇ ત્હેને પોતાના ગુલામ બનાવે છે, એવી ઉડતી કપોળકલ્પીત કથા આ સિદ્ધાંતને બરાબર સમજાવી શકશે.)

(૧) માયા સમાન કોઇ મોહિની (પટાવનારી ગણિકા) નથી, મન સમાન કોઇ ચોર નથી, અને હરિજન એટલે હરિના જ થઇ રહેલા એવા માણસો સમાન ઉપલા એ શત્રુને પારખનાર કોઈ નથી.

(૨) માયાને છોડવાનો પ્રયાસ કર્યા વગર કાંઇ તે પોતાની મેળે છૂટવાની નથી; અને છોડાવનાર—છોડવાના પ્રયાસમાં મદદ કરનાર પરમેશ્વર છે. જીવ જતન તો ઘણુંએ કરે પણ પરમેશ્વરની મદદ વગર કામ સરતું નથી. (પરમ તત્વમાં શ્રદ્ધા રાખે અને અહંપણાને વીસારી ત્હેને જ શરણે જાય તો માયા છોડવાનો પ્રયાસ સફળ થાય.)

(૩) માયા રૂપી મોહિની ખરેખર મીઠી ખાંડ જેવી છે તેથી લોકો ત્હેમાં ફસાઇ પડે છે. પણ મ્હારા પર સદ્‌ગુરૂની કૃપા થવાથી મ્હને કાંઇક જ્ઞાન મળ્યું તેથી હું બચી ગયોછું, નહિંતો તે 'ભાંડ' જેવી બલા ટળત નહિ—

ભલા ભયા જો ગુરૂ મિલા, નહીં તો હોતી હાન;
દિપક જોત પતંગ જ્યું, પડતા પુરી જાન. ૩

કબીર ! માયા ડાકની, ખાયા સબ સંસાર;
ખાઇ ન શકે કબીરકો, જાકે રામ આધાર ! ૪

કબીર ! જુગકી ક્યા કહું, ભવજલ ડૂબે દાસ;
પરબ્રહ્મ પતિકો છાંડકે, કરે દુનિકી આસ. ૫

કબીર, એ સંસારકો, સમજાવું કઇ બાર.
પૂંછ જ પકડે ભેંસકો, ઉતરા ચાહે પાર. ૬

નહિ. દૂર થાત નહિ. વેસ્યાની ઠગવિદ્યા પ્રસિદ્ધ છે; પણ ૧૦૦૦ વેસ્યાને પહોંચે એવો એક 'ભાંડ' હોય છે, કે જે પુરૂપ અને સ્ત્રીના દરેક જાતના વેપ લઇ શકે છે અને ઢોંગ, ચાળા, નક્કલ, હગામ વગેરે તમામ કામમાં પાવરધો હોય છે. એ ભાંડ જેવીજ માયા છે, જે ઘડીમાં પુરૂપ રૂપ, ઘડીમાં સ્ત્રી રૂપ, ઘડીમાં રાજકુમારનું રૂપ, ઘડીમાં ભિક્ષુકનું રૂપ લઇ લોકોને દયા, હાસ્ય, ક્રોધ, કામ વગેરે લાગણીઓમાં રમાડે છે.

(૫) કબીર કહે છે કે આ કલિયુગની શી વાત કરૂં ? સઘળા લોકો માયાના દાસ થઇ ભવ રૂપી જળમાં (ભ્રમણમાં) ડૂબી રહ્યા છે. પરબ્રહ્મ રૂપી પતિનું દાસત્વ છોડીને દુનિયાની આશા કરે એવા મૂર્ખ લોકો આ કલિયુગમાં છે.

આ સંસારના લોકોને કેટલીએ વાર સમજાવું છું પણ તેઓ એવા તો ડાહ્યા છે કે દરીઆની પાર જવા માટે ભેંસનું પુંછડું પકડે છે ! (ભેંસ ડૂબાડ્યા વગર રહેજ નહિ, અને ગાય તાર્યા વગર રહે નહિ એ લોકપ્રસિદ્ધ કહાણી છે.) અહીં ભેંસ એટલે પ્રમાદ અને પૂંછડું એટલે શરણું; અથવા ભેંસ એટલે લાતો મારે એવા—ખાઇ પી ખુંદે એવા નામધારી સાધુઓ. ભેંસ જેવા ગુરૂનું શરણું કરી ભવજળપાર ઉતરવા ઇચ્છે એવા આ મૂર્ખ દુનીઆને કેટલી વાર સમજાવું ?

(૫) 'કાળ' ની વાતો.

૧

મુસા ડરતે કાલસું, કઠન કાલકા જોર;
સ્વર્ગ ભૂ પાતાલમેં, જહાં જાવે વહાં ઘોર ! ૧

ફાગન આવત દેખકે, મન ઝુરે બનરાય;
જીન ડાલી હમ ક્રિડા કિયા, સોહિ પ્યારે જાય. ૨

પાન ઝરંતા દેખકે, હસતિ કુંપલિયાં;
હમ ચલે તુમ ચાલીયો, ધીરી બાપલિયાં. ૩

પાન ઝરંતા યું કહે, સુન તરવર બનરાય;
અબકે બિછુરે કહાં મિલે ? દૂર પડંગે જાય. ૪

---

(૧) મુસા પેગમ્બર પણ કાળથી ડરે છે; કારણકે કાળનું જોર એટલું બધું છે કે સ્વર્ગલોક, પાતાળ તથા પૃથ્વી ત્રણે જગાએ 'ઘોર' એટલે કબરો તો ખરી જ છે. કાળદેવનું રાજ્ય સર્વ સ્થળે છે. લાંબા આયુષ્યવાળા દેવને પણ મરવાનું તો છે જ.

(૨) ફાગણ મહીનો આવતો જોઇને વનસ્પતિ—ઝાડ ઝુરે છે અને કહે છે કે મ્હારી પ્યારી પુત્રીઓ અર્થાત્ ડાળીઓ કે જેને આજ સુધી મ્હેં લાડ લડાવ્યાં હતાં તે હવે જતી રહેશે.

(૩) પાંદડાં ખરતાં જોઇને ઝીણી કુંપળો હસે છે, તે વખતે પાંદડાં કહે છે મ્હારી ન્હાની બ્હેનો ! આજે અમે જઇએ છીએ; કાલે ત્હમારો વખત પાકશે એટલે ત્હમારે પણ જવાનું છે, માટે બાપડીઓ ! ધીરી થાઓ, ધીરી.

(૪) પાંદડાં ખરતાં ખરતાં બોલે છેઃ હે વૃક્ષ ! હે વનના રાજા ! આજના છૂટા પડ્યા થકા હવે આપણે ક્યહારે ફરી મળીશું ? હવે તો અમે ત્હમારાથી દૂર પડયાં છીએ.

૬

ફિર તરવર ભી યું કહે, સુનો પાત એક બાત;
સાંઈયાં ઐસા સરજીયા, એક આવત એક જાત. ૧.

માલી આવત દેખકે, કલીયે કરે પુકાર;
ફૂલ ફૂલ તુમ ચુંન લહો, કાલ હમારી બાર. ૨

ચક્કી ફિરતી દેખકે, દિયા કબીરા રોય;
દો પુંડ બિચ આય કે, સાબૅત ગયા ન કોય! ૩

આરે પારે જો રહા. ઝીના પીસે સોય;
ખુંટ પકડકે જો રહે, તાકો પીસ શકે ન કોય. ૪.

---

(૧) પછી તરવર એટલે વૃક્ષ જવાબ આપે છે: હે પાંદડાંઓ ! મ્હારી વાત સાંભળો; આ દુનીઆમાં એક આવે છે અને એક જાય છે, એવીજ ઘટના ચાલે છે; માટે શોક કરવો નકામો છે.

(૨) માળીને આવતો જોઇને, નહિં ખીલેલી એવી ઝીણી કળીઓ પોકાર કરવા લાગી કે આજે તો આ માળી ખીલેલાં પુષ્પોને લઇ જાય છે અને અમારો વારો પણ કાલેજ આવશે.

(૩) ઘંટીને ફરતી જોઇને એક વાર કબીરજીને રડવું આવ્યું. અરેરે આ બે પડ વચ્ચે આવનાર સર્વ કોઇ પીસાઇ જાય છે, કોઇએ અણિશુદ્ધ જતો નથી ! (કાળ સર્વનો ભક્ષ કરી જાય છે.)

(૪) જે દાણા ઘંટીના નીચલા પડ પર અહીંતહીં પથરાયલા રહેછે તે તો પીસાઇને આટો થઈ જાશછે; પણ જે ખીલાની પાસે પડી રહેછે તેહને કોઇ પીસી શકતું નથી. જે માણસ વિકસીત થયેલી માયાના પડ પર ફરેછે તે પીસાઇ જાયછે. પણ જે મધ્યબિંદુને પકડીને બેસેછે અર્થાત્ પરમ તત્વમાંજ લીન થઇ રહેછે તે ગમે તેટલા કાળ સુધી માયાની ઘંટી ચાલે તોપણ પીસાતા નથી· એ તો ઉલટા ઘંટીનું વાજીંત્ર નીરાંતે સાંભળવા પામે છે !

(૩)

કાલ શિર પર આ ખડા, જાગ પિયારે મિત્ત;
રામ સ્નેહિ બહાવરા, તું કયું સોવે નચિંત? ૧

માટી કેરા પુતલા, મનુષ્ય ધરિયા નામ;
દિન દોચારકે કારને, ફિર ફિર રોકે ઠામ. ૨

ખડ ખડ બોલી ઠીંકરી, ઘડ ઘડ ગયે કુંભાર,
રાવન સરખે ચલ ગયે, જો લંકાકે સરદાર. ૩

ધમ્મન ધમતિ રહ ગઈ, બુઝ ગયે અંગાર;
એહરન ઠબકા રહ ગયા, જબ ઉઠ ચલા લોહાર. ૪

---

(૧) કાલ નામનો શત્રુ મ્હાથે આવી ઉભો છે! હે પ્યારા મિત્ર! હવે તો તું જાગ! રામમાં સ્નેહ રાખવાવાળા પરન્તુ બાવરા બનેલા, હે મિત્ર! નચિંત સુવાનું ત્હને કેમ કરી પાલવશે?

(૨) આપણે સર્વ માટીના (પંચભૂતના) પૂતળા છીએ અને પૂતળાનું 'મનુષ્ય' એવું નામ માત્ર પાડેલું છે. અહીં બે ચાર દિવસ, કાંઇ કામ કરવા માટે (સાધ્યની પીછાન કરવા માટે) આવ્યા હતા તે પાછા ચાલ્યા જઇશું અને ફરી ફરી જન્મ લઇને જગા રોકવાના છીએ.

(૩) માટીની ઠીંકરી (શરીર) ખડખડ હસીને કહે છે કે, ઘણાએ કુંભાર આવી ઠીંકરીને ઘડી ઘડીને રસ્તે પડયા છે! રાવણ સરખા કુંભારે પણ એવી એક માટીની હાંડલી ઘડી હતી, પરન્તુ તે લંકાનો શીરદાર પણ ચાલ્યો ગયો! શરીરને ઘડનાર—શરીરમાં જોઇતાં તત્વો એકઠાં કરનાર 'કર્મ' છે અને તે કર્મનો કર્ત્તા આત્મા છે તે કુંભાર જેવો છે. તે ખરેખર કુંભાર એટલે અક્કલ વગરનો જ છે; કારણ કે ઘડીમાં ભાગે એવાં વાસણ ઘડે છે

(૪) લુહાર ચાલ્યો ગયો એટલે ધમણ બંધ થઇ અને અંગારા બુઝી ગયા તથા એરણના ધબકારા પણ બંધ થયા. તેમજ, આત્મા ચાલ્યો ગયો ત્હારે ફેફસાંની ગતિ બંધ થઈ, જઠરાગ્નિ બુઝાઇ ગયો, અને નાડીના ધબકારા ચુપ થઇ ગયા.

કાચી કાયા મન અસ્થિર, થિર થિર કામ કરંત;
જ્યું જ્યું નર નિધડક ફીરે, ત્યું ત્યું કાલ હસંત. ૫

કાલ હમારે સંગ રહે, કૈસી જતનકી આસ?
દિન દશ રામ સંભારલે, જબ લગ પિંજર પાસ. ૬

પાવ પલકકી ખબર નહિ, કરે કાલકો સાજ;
કાલ અચાનક ઝડપશી, જ્યું તીતરકો બાજ. ૭

કબીર ગાફેલ કયું ફિરે, કયું સોતા ઘનઘોર?
તેરે સિર પર જમ ખડા, જ્યું અંધિયારે ચોર. ૮

કબીર! જોદિન આજ હે, સો દિન નાહિં કાલ;
ચેત શકે તો ચેત લે, બીચમેં કાલ સમાલ. ૯

(૪)

કબીર! આયા હૈ સો જાયગા, રાજા રંક ફકીર;
કોઇ સિંહાસન ચઢ ચલે, કોઇ બંધ જાત જંજીર. ૧

સંગી હમારે ચલ ગયે, હમ ભી જાને હાર;
કાગજમેં કછુ બાકી લિખા, તાસે લાગી બાર! ૨

---

(૫) કાળદેવને માણસ સામું જોઇને હસવું આવે છે; કારણ કે માણસની કાયા કાચી છે અને મન અસ્થીર—ભટકતું છે તથા પોતાને કરવાનું જે ખરૂં કામ (પરમતત્વને પીછાનવાનું) તે તો બહુજ ધીમેથી થાય છે તો પણ માણસ નિડર—નફકરો થઇ ફરે છે; તે જોઈ કાળને હસવું આવે છે.

(૯) જે દિવસ આજ છે તે કાલ રહેવાનો નથી. ચેતી શકે તો ચેતજે; બે કાલ વચ્ચે કાળદેવ છુપો છે તે તું સંભાળજે.

(૧) રાજા-રંક-ફકીર સૌ કોઇ (જેટલા આવ્યા છે તેટલા બધા) જવાના જ છે. કોઈ સિંહાસન પરથી જશે (રાજા બનીને મરશે) અને કોઇ જંજીર—બેડી પહેરીને (જેલમાં જઇને) મરશે; પણ જશે તો બધાએ.

(૨) અમારા સોબતી ચાલ્યા ગયા છે અને અમારે પણ જવાનું જ છે; વાર થવાનું કારણ એટલું જ છે કે કાગળમાં (એટલે વિધાતાના લેખમાં) અમારે જવાનું ચોઘડીઉં જરા મોડું લખાયલું છે!

કબીર થોડા જીવના, માંડા બહોત મંડાન;
સબહિ છોડકે ચલ ગયે, રાજા રંક સુલતાન. ૩

કાહે ચુંનાવે મેડીયાં, કરવે દોરાદોડ ?
ચિઠ્ઠી આઇ રામકી, ગયે પલકમેં છોડ. ૪

જીન ઘર નૌબત બાજતી, હોતે છત્તીશ રાગ;
સો ઘરહિ ખાલી પડે, બૈઠન લાગે કાગ. ૫

જીન ઘર નૌબત બાજતી, મંગલ બાંધે દ્વાર;
એક હરિકે નામ બિન, ગયા જનમ સબ હાર. ૬

(૫)

જાગો લોકો મત સોવો, ન કરો નિંદસે પ્યાર;
જૈસો સ્વપનો રયનકો, ઐસો એ સંસાર. ૧

ઉંચા ચઢ પુકારીયા, ઝુમત મારી બહોત;
ચેતનહારા ચેતીયેઃ શિરપે આઇ મોત ! ૨

સબ કોઇ મર જાત હૈ, કાલ જાનકી પાસ;
રામ નામ પુકારતાં, કોઇક ઉબરા દાસ. ૩

એક બુંદકે કારને, રોતા સબ સંસાર;
અનેક બુંદ ખાલી ગયે, તિનકા કોન બિચાર ! ૪

---

(૩) હે કબીર ! જીવતર ટુંકુંછું અને મંડાણ તો મ્હોટું માંડયું છે. રાજા, રંક અને સુલતાન પણ સઘળું મંડાણ છોડીને ચાલ્યા ગયા છે.

(૪) તું શા માટે મ્હોટી મ્હોટી મેડીઓ—હવેલીઓ ચણાવે છે અ શા માટે દોડાદોડ કરે છે ? રામની ચિઠ્ઠી આવશે કે તુરત ચાલવાનું છે.

(૧) હે લોકો ! જાગો ! સુઇ ન રહો; નિદ્રા સુંદરીથી પ્યાર ન બાંધો. રાત્રીના સ્વપ્ન જેવું આ સંસાર છે.

(૪) એક બુંદ—પરબ્રહ્મનું એક કીરણ જે શરીરમાં આવી વસ્યું છે એવું એક શરીર જીવ વગરનું થતાં લોકો રડારોળ કરી મુકે છે; પણ વિચારતા નથી કે એવા તો અનેક 'બુંદ' ખાલી (ધર્મનું ભાથું લીધા વગર) ચાલ્યા ગયા અને જાય છે.

મરતેં મરતેં જુગ મુવા, અવસર મુવા ન હોય,
દાસ કબીરા યું મુવા, બહોર ન મરના હોય. ૫

જિસ મરનસે જગ ડરે, ઉસમેં મુઝે આનંદ;
કબ મરિયે કબ ભેટીયે, પુરન પરમાનંદ. ૬

૬

મરૂં મરૂં સબ કો કહે, મેરી મરે બલાય;
મરના થા સો મર ચુકા, અબ કો ન મરેહિ જાય? ૧

મન મુવા માયા મુઇ, સંશય મુવા શરીર;
અવિનાશી તો ના મરે, તું ક્યું મરે કબીર? ૨

---

(૫) જીવને મરતાં—જન્મતાં અનેક જુગ વહી ગયા; એટલે કે અનેક યુગો થયાં આ જીવ જન્મમરણના ફેરા ફરે છે; પણ હજીએ અવસર એટલે કાળ અથવા ટાઇમનું મૃત્યુ થયું નહિ! (બીજો અર્થ એવો થાય કે, અનેક વખત આ જીવને મરવાના પ્રસંગ આવ્યા છતાં હજીએ અવસરે એટલે પ્રસંગ આવ્યે 'મરતાં' આવડયું નહિ ! મતલબ કે કોઇ વાતમાં ગમ ખાવી પડે–મુડદાલ જેવા થવું જોઇએ તો તેવે વખતે ગમ ખાતાં આવડી નહિ.) કબીરજી તો એવી રીતે મુઆ છે કે જેથી ફરી જન્મવું જ ન પડે; મતલબ કે પરબ્રહ્મમાં લીન થએલા સંતો મરણ પામે છે તે સાથે, ત્હેમના ઉપર આજ સુધી રાજ કરતો અવસર એટલે કાળ પણ મરી જાય છે; મતલબ કે ત્હેમને હવે કાળનું બંધન નથી. (કાળ–ક્ષેત્ર–સંજોગ વગેરે કશાની એમને મર્યાદા નથી.)

(૬) જે મૃત્યુથી લોકો ડરતા રહે છે તે મૃત્યુમાં મ્હને તો આનંદ લાગે છે. હું તો કહુંછું કે મરણને ક્યારે ભેટીએ કે જેથી પૂર્ણ પરમાનંદને પણ ભેટવાની તક મળે!

(૧) સર્વ કોઇ કહે છે કે " હું મરવાને ખુશી છું." પણ (કબીરજી કહે છે કે) " મ્હારી તો બલારાત મરે છે! મરવાનું જે કાંઇ હતું તે તો (એટલે કે મન) મરી ગયું છે; હવે કોણ મરે!"

(૨) મન, માયા અને શરીરના સંશયો (ખોટા વ્હેમો) મરી ચૂક્યા. જે અવિનાશી હોય તે કાંઇ મરતો નથી. તો પછી હે કબીર! તું કેમ કરી મરવાનો હતો!

જીવત સે મરનો ભલો, જો મર જાણે કોય;
મરને પહેલે જો મરે, કુલ ઉજીયારો હોય. ૩

મરતે મરતે જુગ મુવા, સુત બિત દારા જોય;
રામ કબીરા યું મુવા, એક બરાબર હોય. ૪

ના મુવા ના મર ગયા, નહિં આવે નહિં જાય;
એ ચરિત્ર કરતારકા, ઉપજે ઔર સમાય. ૫

જબ તક આસ શરીરકી, નિર્ભય ભયા ન જાય;
કાયા માયા મન તજે, ચૌપટ રહે બજાય. ! ૬

નીજ ઘર જલાનેકો લિયા, મૈને પલિતા હાથ;
જો ઘર જાલો આપકા, તો ચલો હમારે સાથ ! ૭

---

(૩) જે માણસ મરવાની વિદ્યા જાણતો હોય ત્હેને માટે તો જીવવા કરતાં મરવું બેહેતર છે. શરીરના મરવા પહેલાં જે માણસ મનથી મરી જાણે છે ત્હેના જીગરમાં સર્વત્ર પ્રકાશ થઇ રહે છે.

(૪) મરતાં—મરતાં (જન્મ-મરણના ફેરા ફરતાં) અનેક જુગો મરી ગયા—થઇ ગયા, અને દરેક જન્મમાં સ્ત્રી-પુત્ર-ધન વગેરે મેળવ્યું અને ખોયું. પણ કબીરજી મુઆ તે રામજીમાં ભળી ગયા—પરમતત્વમાં સમાયા.

(૫) આત્મા તો મરતોએ નથી અને આવતો—જતો પણ નથી. આ સર્વ તો કર્મની લીલા છે, કે જેથી માણસો ઉપજતા અને સમાઇ જતા દેખાય છે.

(૬) જ્હાં સુધી સ્થૂલ શરીરની મમતા છે ત્હાં સુધી નિર્ભય દશા પ્રાપ્ત થવાની નહિ (શરીર પોતે રોગ અને વિનાશને પાત્ર છે માટે.) પણ જો કાયા અને માયાની દરકાર મનમાંથી દૂર થાય તો પછી તેવા માણસ માટે આખું વિશ્વ ખુલ્લું છે! મરજી આવે ત્હાં જાય. (સૂક્ષ્મ ભુવનોમાં પણ વિહાર થઇ શકે.)

(૭) (કબીરજી કહે છે કે) મ્હારૂં ઘર બાળવા માટે મ્હેં મ્હારા હાથમાં પલીતો લીધો છે; તમારે પણ જો તમારૂં ઘર બાળવું હોય તો ચાલો અમારી સાથે! કારણ કેઃ—

ઘર જાલે ઘર ઉગરે, ઘર રાખે ઘર જાય;
એક અચંબા દેખિયા, મડા કાલકો ખાય ! ૮
કબીર ! મરતક દેખ કર, મત ધરો વિશ્વાસ;
કબહુ જાગે ભૂત હોય, કરે પિંડકો નાસ. ૯
મરતક તો તબ જાનીયે, 'આપા' ધરે ઉઠાય;
સેહેજ શૂન્યમેં ઘર કરે, તાકો કાલ ન ખાય. ૧૦
સેહેજ શૂન્યમેં પાઇયે, જહાં મરજી વહાં મન;
કબીર ચુન ચુન લે ગયા, ભીતર રામ રતન. ૧૧
ફૂલન થે સો ગિર પડે, ચરન કમલસે દૂર;
કલીયોંકી ગત અગમ હૈ, તાતે રામ હજૂર. ૧૨

(૮) ઘર બાળવાથી જ ઘર ઉગરે છે અને ઘર સાચવવાથી ઘર જાય છે. એક આશ્ચર્યભરી વાત મ્હેં જોઇ કે મડદું કાળને ખાય છે! સ્થૂલ ઘર એટલે બ્હારનું શરીર, ત્હેના ભોગે જ કાર્મણ શરીર રૂપી ઘર ઉગરી શકે; જેઓ સ્થૂલ શરીરને સાચવવાની જ ગરજ કરે છે ત્હેમનાં કાર્મણ શરીર બળેલા જેવા—કદરૂપ દશામાં પડયાં હોય છે. જેનું મન મરી ગયેલું હોય છે તેવો માણસ કાળને પણ ખાઇ શકે છે.

(૯) કબીર કહે છે કે હે ભાઇઓ ! મરતા માણસને જોઇને એમ ધારી બેસતા નહિ કે એ માણસ ખરેખર જ મરી ગયો છે. કેટલીક વાર એમ પણ બને છે કે મુએલો પાછો ભૂત થઇને જાગે છે અને મરણ ક્રિયામાં મુકાતા 'પિંડ'નો પણ નાશ કરે છે.

(૧૦) ખરૂં મરણ તો ત્હારે જ માનવું કે જ્હારે 'હુંપણું' દૂર થાય. જેનું મન સૂન્યમાં ઘર કરે એટલે કે સૂન્ય રૂપ થઇ જાય, મતલબ કે જેના મનમાંથી આ દેખીતી દુનીયાને લગતા સર્વ ખ્યાલ દૂર થાય ત્હેને કાળ કદી ખાઇ શકતો નથી.

(૧૧) સહજ શૂન્ય દશા પ્રાપ્ત થાય એટલે પછી કોઇ પણ સ્થળે જવાનો સંકલ્પ થયો કે ત્હાં પહોંચીજ ગયા, એવું બને છે. કબીર કહે છે કે, મ્હેં મ્હારા ભીતર અથવા મનને સઘળી વસ્તુમાંથી વીણી લઇને રામ રૂપી રત્ન સાથે એકરૂપ કરી દીધું છે.

(૧૨) અભિમાનથી ફુલી ગયેલાં ફુલો યાને પુષ્પો કમળના ચરણ એટલે થડથી દૂર ખરી પડે છે; પણ નાજુક કળીઓની અતિ અગમ્ય

(૬) બહારના પરમેશ્વરથી ઠગાતા નહિ.

(૧)

પથ્થર પૂજે હરિ મિલે, તો મૈં પૂજું ગિરિરાય;
સબસે તો ચક્કિ ભલી, પિસ પિસકે ખાય ! ૧

દેહી નિરંતર દેહરા, તામેં પ્રત્યક્ષ દેવ;
રામ નામ સુમરન કરો, કહાં પથ્થરકી સેવ ? ૨

હોવાથી તેઓ કમળના ચરણ આગળ રહે છે. (જેઓ દુનીઆદારી) માં ફુલી જાય છે તેઓ પ્રભુના ચરણકમળથી દૂર છે; ત્હેમને સતનાં દર્શનનો લાભ મળતો નથી. પણ કળીઓ (અંગોપાંગ સંકોચીને અંદરથી ખીલવાનો પ્રયાસ કરતી કળીઓ) હરિની નજદીકમાં રહેવા પામે છે.

(૧) પથ્થરને પૂજવાથી જો હરિ મળતા હોય (આત્મતત્વ પ્રાપ્ત થતું હોય) તો તો હું આખો પહાડજ પૂજી કહાડું ! અરે પહાડને પૂજવા કરતાં પણ ઘંટીની પૂજા કરૂં તો કેવું સારૂં, કે જે ઘંટી મ્હારે માટે આટો પીસવા જેટલું પણ કામ કરી આપશે !

(૨) આ દેહ એજ દેરૂં છે, અને એમાં જ ખરેખરો દેવ (આત્મા) બેઠો છે. માટે ભાઇઓ એ ભીતરમાંના રામના નામનું ધ્યાન ધરો, આત્મભાવમાં લીન થાઓ; બાકી પથ્થરની સેવા તો ત્હમારૂં કાંઇ ઉકાળશે નહિ.

મહાત્મા કબીરનાં આ વચનો સાથે યોગીંદ્રદેવ નામે જૈન પૂર્વાચાર્યે રચેલા 'સ્વાનુભવદર્પણ' નામના ગ્રંથની ૪૧ થી—૪૪ સુધીની ગાથાઓ સરખાવવા જેવી છે. તે ગાથાઓનું ગુજરાતી પદ્યબંધ ભાષાંતર શ્રીયુત લાલને નીચે મુજબ કર્યું હતું, અને તે માટે તે ભાઇને ત્હેમની મૂર્તિપૂજક જૈન કૉન્ફરન્સે માફી માગવાની ફરજ પાડી હતી:

તીર્થ ને દેહેરાં વિષે, નિશ્ચય દેવ ન જાણ;
જિન ગુરૂવાણી એમ કહે, દેહમાં દેવ પ્રમાણ. ૪૧

તન મંદીરમાં જીવ જિન, મંદિર મૂર્ત્તિ ન દેવ;
રાજા ભિક્ષાર્થે ભમે, એવી જનને ટેવ. ૪૨

નથી દેવ દેહરાં વિષે, છે મૂર્ત્તિ ચિત્રામ;
જ્ઞાની જાણે દેવને, મૂર્ખ ભમે બહુ ઠામ. ૪૩

ખરો દેવ છે દેહમાં, જ્ઞાની જાણે તેહ;
તીર્થ દેવાલય દેવ નહીં, પ્રતિમા નિશ્ચય એહ. ૪૪

પથ્થર મુખ ના બોલહિ, જો શિર ડારો કૂટ;
રામ નામ સુમરન કરો, દૂજા સબહિ જૂઠ. ૩

કુબુધ્ધિકો સૂજે નહિ, ઉઠ ઉઠ દેવલ જાય;
દિલ દેહરાકી ખબર નહિ, પથ્થર તે કહાં પાય? ૪

પથ્થર પાની પુંજ કર, પચ પચ મુવા સંસાર;
ભેદ નિરાલા રહ ગયા, કોઇ બિરલા હુવા પાર. ૫

મકકે મદિનેમેં ગયા, વહાંભી હરકા નામ;
મૈં તુજ પૂછું હે સખી! કિન દેખા કિસ ઠામ? ૬

(૨)

રામ નામ સબકો કહે, ઠગ ઠાકોર ઔર ચોર;
ધ્રૂવ પ્રલ્હાદ સબ તર ગયે, એહિ નામ કછુ ઓર! ૧

---

(૩) કદાચ ત્હમે પથ્થરની મૂર્ત્તિ સાથે માથું ફોડી નાખો તો પણ તે બોલવાની નથી—મતલબ કે ત્હમારી અરજ બહેરા કાન ઉપર અથડાઇ ફોકટ જશે; માટે રામ નામનું સ્મરણ કરી લો, બીજું સર્વ જૂઠું છે.

(૪) 'કુબુદ્ધિ'ને અક્કલ ન હોવાથી ઉઠી ઉઠીને દેવળમાં જાય છે. દીલ રૂપી દે'રામાં આત્મા રૂપી દેવની જેમને ખબર નથી એવા પથ્થરોને તત એટલે 'તે'ની—ખરા દેવની પ્રાપ્તિ કેમ થાય?

(૫) પથ્થરમાં અને પાણીમાં દેવ સમજી મૂર્ખ માણસો ત્હેમની પૂજા કરીકરીને અને બાહ્ય ક્રિયાઓમાં લુબ્ધ રહીને સંસારમાં ડૂબી ગયા છે. પરમ તત્વનો ભેદ તો એમનાથી દૂર રહી ગયો છે; એ ભેદ તો વીરલા જ જાણે છે, કે જેઓ ભેદ જાણવાથી ખરે રસ્તે પાર પહોંચે છે.

(૬) મક્કા-મદીનામાં જાઓ ત્હાં પણ હરિ કે ખુદાનું જ નામ છે; તો કબીરજી મુસલમાનોને પૂછે છે કે, હે મ્હારી બ્હેનો! મક્કા મદીનામાં કઇ જગાએ કોણે ખુદાને દીઠા? મતલબ કે ખુદા તો અંતરમાંજ જોઇ શકાય છે.

(૧) ઠગ લોકો, ઠાકોર લોક, તેમ ચોર લોક પણ રામનું નામ ઉચ્ચારે છે; પરન્તુ ધ્રૂવ અને પ્રલ્હાદજી જે રામ નામથી તરી ગયા તે નામ તો કાંઇ જૂદી જ જાતનું હતું. (તે કાંઇ મ્હોઢેથી ઉચ્ચારાતું નામ ન હતું પણ અંતરના એકતારનું પરિણામ હતું.)

સુદ્ધ બિન સુમરન નહિં, ભાવ બિન ભજન ન હોય;
પારસ બિચ પરદા રહા , ક્યું લોહ કંચન હોય ? ૨
સુમરન સિધ્ધિ યું કરો, જ્યું ગાગર પનિહાર;
હાલે ચાલે સુરતમેં, કહે કબીર બિચાર. ૩
સુમરન સિધ્ધિ યું કરો, જૈસે દામ કંગાલ;
કહે કબીર બિસરે નહિ, પલ પલ લેત સંભાળ. ૪
જૈસી નૈયત હરામ પે, ઐસી હરસેં હોય;
ચલા જાવે વૈકુન્ઠમેં; પલ્લા ન પકડે કોય. ૫
બાહેર કયા દિખલાઇયે ? અંતર કહિએ રામ;
નહિં મામલા ખલ્કસોં, પડા ધનિસેં કામ. ૬

(૨) મનશુદ્ધિ વગર રામનું સ્મરણ નકામું છે. અંતરના ભાવ વગરનું ભજન નકામું છે. પારસમણિમાં લોઢાને સોનું કરવાનો ગુણ છે એ વાત તો ખરી પણ લોઢા અને સોનાનો સ્પર્શ થાય તો જ એ બનવા બને; એ બે વચ્ચે કાંઇ પણ પડદો રાખશો તો સોનું કેમ કરી થશે ? તેમ હરિનો સ્પર્શ જ (મનથી) કરો તો તો જરૂર હરિ રૂપ થઇ જશો; બાકી વાતો કરવાથી કાંઇ ન થાય.

(૩) હરિનું સ્મરણ કરવાની રીત બતાવે છે કે, જેમ પાણી ભરવા ગયેલી સ્ત્રી માથે ભરેલું બેડું હોવા છતાં હાલે છે, ચાલે છે અને સખીઓને તાળી પણ દે છે પણ બેડું પડે નહિ એવી સુરત લગાવે છે; તેમ તમે પણ સંસારનાં કામ કરવા છતાં હરિથી સુરત લાગાવી રાખો.

(૪) વળી પણ સ્મરણ કરવાની રીત બતાવે છે કે, જેમ કંગાળ લોકો દામ એટલે પૈસાનું નામ ઘડીએ ભૂલતા નથી તેમ કબીરજી કહે છે કે, તમે પણ ઘડી ઘડી હરિનું નામ સ્મરણમાં રાખો.

(૫) હરામનું—વગર મહેનતનું ધન લેવા તરફ જેટલી લગની છે તેટલી જ લગની હરિમાં હોય તો તમે સીધા વૈકુંઠમાં ચાલ્યા જાઓ; કોઇની મગદુર નથી કે તમારો પલ્લો પકડીને રોકવાની હિમ્મત ધરે.

(૬) રામનું નામ (કિમતી છે માટે) બહાર શા માટે ઉચ્ચાર કરવો ? શા માટે તેનો દેખાવ (show) કરવો ? આપણે ખલક અથવા દુનીઆથી કાંઇ કામ નથી, આપણે તો ધણી એટલે હરિથી કામ છે. આપણી ભક્તિ, ધણી પોતે સ્વીકારે એટલે બસ; આંતર્ચક્ષુ વગરની દુનીઆ તારી ભક્તિ જોઇ શકે તેમ છે જ નહિ, તે તો બગલા ભક્તોના લાંબા પોકાર અને બાહ્ય તપની વાહવાહ કરે તેમ છે. માટે તું તેમના અભિપ્રાયની દરકાર કરતો જ ના.

जाहेर खबर:—क गिरनो पवमो बीजो भाग रहेमना जीवन चरित्र साथे हवे पछीना एक मणकामां (भेट तरीके) आपवामां आवशे.

'जैनसमाचार'नी १९११ नी सालनी

१२ भेटो.

'सुविचार--माळा'ना मणका इ. स. १९१०नी आखेरीथी शरु करवामां आव्या हता अने ए सालमां (१) 'साधुपरिषदूनो गुजराती रिपोर्ट', (२) 'स्वशास्त्र, तथा (३) 'कया ईश्वरे आ विश्व रच्युं ?' ए नामना ३ मणका आपवामां आव्या हता. त्यार बाद चालु १९११ नी सालमां नीचे मुजब १२ भेटो-मणका नंबर ४ थी १८ सुधीनी--आपवानुं ठराव्युं छे:—

भेट १ ली. कल्याण मंदीर स्तोत्र.	मणको ४ थो. अपाइ चूकी.....
,, २ जी. संसारमें सुख कहां है ? भा. १	,, ५ मो. अपाइ चूकी....
,, ३ ,, दशवैकालीक सूत्र-पूर्वार्ध.	,, ६ ठो. ....पावी
,, ४ थी. धर्मसिंह-बावनी	,, ७ मो. अपाइ चूकी....
,, ५ मी. महात्मा कबीरनां पदो भा. १	,, ८ मो. अपाइ चूकी....
,, ६ ठी. साधुपरिषद्की हिंदी रिपोर्ट	,, ९ मो. अपाइ चूकी....
,, ७ मी. मोतीकाव्य खंड १ लो.	,, १० मो. अपाइ चूकी....

नं. ८-९-१०-११-१२ पैकी केटलीक हजी रचाय छे. डीसेम्बर १९११ नी अंदरमां ते सर्व रची, छापी, मोकली आपवामां आवशे. कोइ उत्साही महाशय आमांना एका मणकाना खर्च पेटे थोडी पण रकम आपवा इच्छा लखी जणावशे तो रहेमना नामथी ते भेट बहार पाडवामां आवशे.